MARATHA VIDYA PRASARAK SAMAJ'S

SHRIMATI VIMLABEN KHIMJI TEJOOKAYA

ARTS, SCIENCE AND COMMERCE COLLEGE (S.V.K.T. COLLEGE)

LAM ROAD, DEOLALI CAMP, NAKA NO. 6, NASHIK- 422 401. (M.S.) INDIA

NAAC Re-Accredited "A" Grade with CGPA-3.11 - 3rd Cycle

Dr.P.P.Wagh M.Sc., M.Phil., Ph. D. **Principal**	Affiliated to Savitribai Phule Pune University Id. No. PU/NS/ASC/029 (1984)	College Code No.: 0168 Center Code No.: 0168	AISHE - C -41392 CAAN - 018470

1.3.3 - Number of students undertaking project work/field work/ internships

1) MA Psychology

2) MA Economics

3) MCom

4) MSc Microbilogy II

5) MSc Microbilogy I

6) MSc Chemistry

6) TYBCom

7) SYBCom Environment Awareness

8) SYBA Environment Awareness

S.V.K.T. COLLEGE DEOLALI CAMP IQAC INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

Dr. P.P.Wagh
PRINCIPAL
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya
Arts,Science & Commerce College,
Deolali-Camp (Nasik)

"GENDER DIFFERENCE IN MEANING OF LIFE"

A FIELD PROJECT SUBMITTED TO
SAVITRIBAI PHULE UNIVERSITY

FOR AWARD OF DEGREE OF
MASTER OF ARTS (M.A.)
IN THE FACULTY OF HUMANITIES

SUBMITTED BY
DR. SHRUTI NABRIYA

UNDER THE GUIDANCE OF
DR. SHRADDHA A. RARAVIKAR

MARATHA VIDYA PRASARAK SAMAJ'S SHRIMATI
VIMLABEN KHIMJI TEJOOKAYA ARTS, SCIENCE &
COMMERCE COLLEGE, DEOLALI CAMP, NASHIK

APRIL 2024

"GENDER DIFFERENCE IN MEANING OF LIFE"

A FIELD PROJECT SUBMITTED TO

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

FOR AWARD OF DEGREE OF

MASTER OF ARTS (M.A)

IN THE FACULTY OF HUMANITIES

SUBMITTED BY

DR.SHRUTI NABRIYA

UNDER THE GUIDANCE OF

DR.SHRADDHA A.RARAVIKAR

MARATHA VIDYA PRASARAK SAMAJ'S SHRIMATI VIMLABEN KHIMJI TEJOOKAYA ARTS,SCIENCE & COMMERCE COLLEGE,DEOLALI CAMP,NASHIK

APRIL 2024

INDEX

SR.NO	TOPICS	PAGE NO
1.	INTRODUCTION	3
2.	SIGNIFICANCE OF THE STUDY	4.
3.	REVIEW OF LITERATURE	4.
4.	OBJECTIVES	9.
5.	HYPOTHESIS	9.
6.	STATEMENT OF THE PROBLEMS	9.
7.	METHOD	10.
8.	PROCEDURE	12.
9.	STATISTICAL ANALYSIS	12.
10.	RESULT	12.
11.	DISCUSSION	13.
12.	CONCLUSION	14.
13.	SUMMARY	14.
14.	STRENGTH AND LIMITATIONS	15.

Introduction :

According to Roy F. Baumeister(1991) meanings of life draws together evidence from psychology history anthropology and sociology integrating copious research findings into a clear and conclusive discussion of how people attempt to make sense of their lives.Baumister Explores why people desire meaning in their lives, how these meaning's function, what forms they take and what happens when life loses meaning.It explores people's need for sense of purpose, values, control over their lives and a sense of self worth.Divorce and religious conversations are also examined.

By Frank Martela (2016) et.al researchers Seem to have two main ways to understand what meaning in life means : Coherence and purpose, With a third way, significance, gaining increasing attention. Coherence means a sense of comprehensibility and one's life meaning sense.Purpose means a sense of core goals, aims and direction in life.Significance is about a sense of life's inherent value and having a life worth living.

King and Hicks (2021)also state meaning of life has long been a mystery of human existence. Focusing on the subjective experience of meaning in life, we review how it has been measured and briefly describe its correlates.
We then define the construct and review its constituent facets : comprehension / coherence, purpose and existentialmattering / significance.

Thaddeus Metz (2021) offers a new answer to an ancient question which has recently returned to the philosophical agenda. He proceeds by examining what, if anything, all the conditions that make a life meaningful have in common. The outcome of this process is a philosophical theory of meaning in life. He starts by evaluating existing theories in terms of the classic triad of the good, the true, and the beautiful. He considers whether meaning in life might be about such principles as fulfilling God's purpose, obtaining reward in an afterlife for having been virtuous, being attracted to what merits attraction, leaving the world a better place, connecting to organic unity, or transcending oneself by connecting to what is extensive. He argues that no extant principle satisfactorily accounts for the three-fold significance of morality, enquiry, and creativity, and that the most promising theory is a fresh one according to which meaning in life is a matter of intelligence contoured toward fundamental conditions of human existence.

Terry Eagleton(2007) uses the phrase" the meaning of life" for many seems a quaint notion fit for satirical mauling by Monty Python or Douglas Adams. But in this spirited Very Short Introduction, famed critic Terry Eagleton takes a serious if often amusing look at the question and offers his own surprising answer. Eagleton first examines how centuries of thinkers and writers--from Marx and Schopenhauer to Shakespeare, Sartre, and Beckett--have responded to the ultimate question of meaning. He suggests,

[illegible] that it is only in modern times that the question has become problematic. But instead of tackling [illegible] [illegible] to cope with the feelings of meaninglessness in our lives by filling them with everything from [illegible], Kabbala, Scientology," New Age softheadedness," or fundamentalism. On the other hand, [illegible] many educated people believe that life is an evolutionary accident that has no intrinsic meaning. [illegible] have meaning, it is something with which we manage to invest them, not something with which they [illegible]. Eagleton probes this view of meaning as a kind of private enterprise, and concludes that [illegible] [illegible]. It is not metaphysical but ethical. It is not something separate from life, but what makes [illegible] [illegible] that is, a certain quality, depth, abundance and intensity of life. Here then is a brilliant discussion [illegible] meaning by a leading thinker, who writes with a light and often irreverent touch, but with a [illegible] in mind. About the Series: Combining authority with wit, accessibility, and style, Very Short [illegible] offer an introduction to some of life's most interesting topics. Written by experts for the [illegible] they demonstrate the finest contemporary thinking about the central problems and issues in hundreds [illegible] topics, from philosophy to Freud, quantum theory to Islam.

Significance of the study :

The topic meaning of life is chosen by the researcher to assess different aspects of well-being and decrease stress. It helps the researcher to make a more comprehensive study to find a purposeful life with principles [illegible] values. It also helps it to make it more exciting with accomplishment and satisfaction.

This topic helps the society to overcome the theoretical dimensions and reconstruct their lives with meaning and purpose.

It helps to understand and implement existential meaning of life to solve various quest related to it.

Review of literature :

Review of literature is a systematic literature searching ansearching , and is an important component of the systematic review process.

[illegible] a systematic research for studies and AIIMS for a transparent report of study. Identification. Leaving [illegible] clear ideas about what was done to identify studies and how the findings of the review are situated in the [illegible] evidence.

The purpose of this review is to determine if the model of literature searching process can be detected [illegible] systematic review guidance documents. Also this process is reported in the guidance and supported by [illegible] published studies.

A FIELD PROJECT

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

FOR AWARD OF DEGREE OF

MASTER OF ARTS (M.A.)

IN THE FACULTY OF HUMANITIES

SUBMITTED BY

KHARDE OMKAR PRASHANT

UNDER THE GUIDANCE OF

DR. SHRADDHA A. RARAVIKAR

RESEARCH CENTER

M.V.P. SAMAJ'S SHRIMATI VIMLABEN KHIMAJI TEJOOKAYA,
ARTS, SCIENCE, & COMMERCE COLLEGE, DEOLALI CAMP

APRIL 2024

A FIELD PROJECT

SAVITRIBAI PHULE PUNE UNIVERSITY

FOR AWARD OF DEGREE OF

MASTER OF ARTS (M.A.)

IN THE FACULTY OF HUMANITIES

SUBMITTED BY

KHARDE OMKAR PRASHANT

UNDER THE GUIDANCE OF

DR. SHRADDHA A. RARAVIKAR

RESEARCH CENTER

M.V.P. SAMAJ'S SHRIMATI VIMLABEN KHIMAJI TEJOOKAYA, ARTS, SCIENCE, & COMMERCE COLLEGE, DEOLALI CAMP

APRIL 2024

INDEX

SERIAL NUMBER	TITLE	PAGE NUMBER
1	INTRODUCTION	1
2	SIGNIFICANCE OF THE STUDY	3
3	REVIEW OF LITERATURE	6
4	STATEMENT OF THE PROBLEM	11
5	HYPOTHESIS	11
6	OBJECTIVES	11
7	METHOD	12
8	PROCEDURE	13
9	STATISTICAL ANALYSIS	13
10	RESULT	14
11	DISCUSSION	14
12	CONCLUSION	15
13	SUMMARY	15
14	STRENGTH & LIMITATIONS	16
15	SUGGESTION FOR THE FUTURE RESEARCH	16
16	REFERENCES	17

THE INTERPERSONAL TRUST
AND REAL LIFE FRIENDSHIP OF THE STUDENTS

INTRODUCTION:

Trust is foundational for social relations. Current psychological models focus on specific evaluative & descriptive content underlying initial impression of trustworthiness. Two experiments investigated whether trust also depends on subjective consistency – a sense of fit between elements. Experiment 1 examined how consistency of simple verbal characterization influences trust judgments. Experiments 2 examined how incidental visual consistency impacts trust judgments & economic decisions reflecting trust. Both experiments show that subjective consistency positively & uniquely predicts trust judgments & economic behavior. Critically, subjective consistency is a unique predictor of trust that is irreducible to the content of individual elements, either on the dimension of trust or the dimension of valence. These results show that trust impression are not a simple sum of the contributing parts, but reflect a "gestalt". The results fit current frameworks emphasizing the role of predictive coding & coherence in social cognition.

Interpersonal Trust bears on virtually every facet of social functioning & has profound effects on mental & physical health. "Trust" can describe many different positive features of our social relationships with others. In this exploratory paper, we reflect on some of the ways in which people orient themselves toward other in the context of a psychological crisis, a time when trust may be threatened or eroded. We draw upon qualitative data extracts from two previously reported studies, in order to illustrate & develop some observations about the dynamics of relational trust during such periods of acute distress. We show how these dynamics arise out of particular context & have particular consequences for psychological health. There are different types of trust including: personal trust, professional trust, & social trust. Personal trust is when you have confidence in someone's character or ability. Professional trust is when you have confidence in someone's competence in the job or area of expertise. Social trust is when you believe in the goodness of humanity & have faith in social institutions.

Interpersonal Trust is the belief that someone else will not take advantage of you, will not hurt you intentionally & will not work against you. It also includes the belief that they will do what they say they will do & follow through on their commitments. Buildings interpersonal trust requires mutual respect, transparency, effective communication & consistency over time. When there is interpersonal trust within a relationship, it creates a sense of safety which allow for vulnerability & intimacy to develop. This type of trusting relationship provides a foundation for growth & connection.

In this contribution, we review current research on daily-life experiences of trust in diverse & naturally occurring social interactions ranging from close relationships to complete strangers. Experience-sampling methodology allows the joint examination of situational, relational, dispositional, motivational, &behavioral variables in their relation to trust. Thereby, these recent studies advance our understanding of how trust is shaped by important features of the social situation such as perceived conflict of interest. They elucidate how trust fluctuates in accordance with stable traits & how these traits interact with situational variables. (Social closeness to the target). Furthermore, trust connects social perceptions of trustees with trust's pro social tendencies.

"Basic trust is a child's expectations that his needs would be met by caregivers & the world is a safe place. Distrust is the result of unmet needs whereby the impression is formed that the world is different culture unreliable." (Erikson Erik, 1950)

"An expectancy held by an individual or a group that the word, promise, verbal or written statement of another individual or group can be relied upon," it is called as Interpersonal Trust. (Rotter.J.B. 1967)

"This is the confidence a person or group of people has in relying on another person or group. The degree which a person can be depend on others to do what they say they will." (N. Sam M.S., 2013)

"Interpersonal Trust is a strong, deep or close association or acquaintance between two or more people that may range in duration from brief to enduring." (IGI Global, 2016)

"Reliance on or confidence in the dependability of someone or something." (APA, 2018)

नाशिक जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय

देवळाली कॅम्प, ता.जी. नाशिक.

संशोधन प्रकल्प अहवाल

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मानव्य विद्याशाखेअंतर्गत अर्थशास्त्र विषयातील एम. ए. पदवीसाठी

शैक्षणिक वर्ष 2023-24 च्या अभ्यासक्रमानुसार MA -2 (sem 4) चा

EC:4003 संशोधन प्रकल्प (Research Project) साठी सादर केलेला

संशोधन प्रकल्प विषय

"भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन करणे"

संशोधक विद्यार्थी

साक्षी संतोष देशमुख

मार्गदर्शक-

डॉ.जयश्री .पं. जाधव

पदव्युत्तर अर्थशास्त्र विभाग

2023 - 24

नाशिक जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय

देवळाली कॅम्प, ता.जी. नाशिक.

संशोधन प्रकल्प अहवाल

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मानव्य विद्याशाखेअंतर्गत अर्थशास्त्र विषयातील एम. ए. पदवीसाठी

शैक्षणिक वर्ष 2023-24 च्या अभ्यासक्रमानुसार MA -2 (sem 4) चा

EC:4003 संशोधन प्रकल्प (Research Project) साठी सादर केलेला

संशोधन प्रकल्प विषय

"भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन करणे"

संशोधक विद्यार्थी

साक्षी संतोष देशमुख

मार्गदर्शक

डॉ.जयश्री .पं. जाधव

पदव्युत्तर अर्थशास्त्र विभाग

2023 - 24

विद्यापीठ परीक्षा क्र. :   महाविद्यालय रोल न.

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ,पुणे
मानव्य विद्याशाखेंतर्गत अर्थशास्त्र विषयातील एम.ए.पदवीसाठी
शैक्षणिक वर्ष 2023-24 च्या अभ्यासक्रमानुसार M.A.-II Sem-IV
EC : 4003 संशोधन प्रकल्प (Research Project) सादर

EMBED PBrush

म.वि.प्र समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजुकाया
कला,विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय, देवळाली कॅम्प,नाशिक

पदयुत्तर अर्थशास्त्र विभाग
2023-24

Edit with WPS Office

EMBED PBrush

म.वि.प्र समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजुकाया
कला,विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय, देवळाली कॅम्प, नाशिक

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ,पुणे
मानव्य विद्याशाखेतर्गत अर्थशास्त्र विषयातील एम.ए.पदवीसाठी
शैक्षणिक वर्ष 2023-24- च्या अभ्यासक्रमानुसार M.A.-II Sem-IV चा
EC : 4003 संशोधन प्रकल्प (Research Project) साठी सादर केलेला

- **संशोधन प्रकल्प विषय**

भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन करणे.

संशोधक विद्यार्थी

देशमुख साक्षी संतोष

मार्गदर्शक
डॉ.जयश्री पं.जाधव

Edit with WPS Office

Maratha Vidya Prasarak Samaj's

Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya

Arts, Science And Commerce College, Deolali Camp, Nashik

Department of Economics

CERTIFICATE

This is to Certify that,

Shri/Miss देशमुख साक्षी संतोष

of M.A.Part-II Sem.IV Seat No._____ has satisfactorily completed his/her Project Work in the Subject of ____

भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन करणे.

as partial fulfillment for the degree of Master of Arts, as laid down by the Savitribai Phule Pune University for the Academic Year 2023-24

Project Guide	Dr.J.P.Jadhav H.O.D.	Dr.S.S.Kale Principal

(Internal Examiner) (External Examiner) 30/4/2024

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की ' **भगूर गावातील महिला बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन** ' हा संशोधन प्रबंध **अर्थशास्त्र विभाग,** श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय देवळाली कॅम्प, नाशिक येथे अर्थशास्त्र या विषयातील पदव्युत्तर पदवी (एम.ए) करिता सादर केलेला आहे.

' **साक्षी संतोष देशमुख** ' हिने हा संशोधन प्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली स्वतंत्ररित्या लिहिलेला असून तो इतर कोणत्याही विद्यापीठात किंवा संस्थेत अन्य पदवीसाठी सादर केलेला नाही.

ठिकाण : नाशिक

दिनांक : ३० / ०४ / 2024

संशोधन मार्गदर्शक

डॉ.जयश्री पं. जाधव

प्रतिज्ञापत्र

मी प्रतिज्ञा पूर्वक निवेदन करते की, अर्थशास्त्र विभाग श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजुकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय देवळाली कॅम्प, नाशिक येथे अर्थशास्त्र विषयातील पदव्युत्तर पदवी(एम ए) करिता ' भगूर गावातील महिला बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे आर्थिक अध्ययन ' या विषयातील संशोधन प्रबंध' प्रा. डॉ. जयश्री पं. जाधव ' यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केलेला आहे. सदर संशोधन प्रबंध अन्य कोणत्याही विद्यापीठांना किंवा संस्थेला अन्य पदवीसाठी सादर केलेला नाही .

स्थळ नाशिक

दिनांक :30/04/ 2024

संशोधक

साक्षी संतोष देशमुख

ऋणनिर्देश

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाने एम . ए भाग - 2 अर्थशास्त्र विषयाच्या पदवी परीक्षेसाठी संशोधन प्रबंध सादर करण्याची संधी दिली याबद्दल मी सर्वप्रथम विद्यापीठाचे मनःपूर्वक ऋण व्यक्त करते. श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालयात अर्थशास्त्र विभागात प्रवेश घेण्यासाठी संधी मिळाली त्याबद्दल महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. एस.एस.काळे यांचे विशेष आभार मानते.

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. जयश्री पं. जाधव यांच्या मार्गदर्शनाखाली संशोधन प्रबंध तयार करण्याचा विशेष आनंद झाला. अर्थशास्त्र विभागातील डॉ. दिलीप बेऱ्हे , डॉ. मनीषा आहेर, डॉ .रेखा जाधव यांनी संशोधनासाठी मार्गदर्शन केले तसेच अर्थशास्त्र विभागातील ग्रंथालय, महाविद्यालयातील ग्रंथालयातील संदर्भ ग्रंथ, मागील वर्षाचे संशोधन प्रबंध संशोधनासाठी उपलब्ध करून दिले त्याबद्दल मी सर्वांचे आभार मानते.

भगूर गावातील नगर परिषदेने त्याचप्रमाणे नगरपरिषदेतील सदस्य यांनी गावातील बचत गटाबद्दल सखोल मार्गदर्शन केले त्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानते. तसेच प्रकल्प अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक ती माहिती भगूर गावातील बचत गटातील महिला लाभार्थींकडून घेतली त्यांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे.

S.Deshmukh

संशोधक

साक्षी संतोष देशमुख

एम. ए. भाग -२

अनुक्रमाणिका

अ. क्र.	तपशील	पृ. क्र.
प्र. १	**प्रस्तावना**	
प्र. २	**संदर्भ साहित्याचा आढावा आणि संशोधन पद्धती**	
२.१	प्रस्तावना	
२.२	संदर्भ साहित्याचा आढावा	
२.३	संशोधन पद्धती	
	१) प्रस्तावना	
	२) संशोधन विषयाची निवड	
	३) संशोधनाचे महत्त्व	
	४) संशोधनाचे उद्दिष्टे	
	५) संशोधनाची गृहितके	
	६) संशोधन पद्धती	
	७) संशोधनाच्या मर्यादा	
	८) संशोधनाची उपयोगिता	
	९) प्रकरणांनुसार संशोधन प्रबंधांची रचना	
प्रकरण - ३	**भगूर गावाची भौगोलिक , आर्थिक , सामाजिक , ऐतिहासिक माहिती**	
३.१	भगूर गावाची माहिती	
३.२	भगूर गावातील बचत गट	
प्रकरण - ४	**भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमीकरणाचे विश्लेषण**	

Office

४.१	प्रस्तावना	
४.२	भगूर गावातील बचत गटांची माहिती	
४.३	बचत गटातील महिलांचे शिक्षणानुसार वर्गीकरण	
४.४	बचत गटातील महिलांचा राहणीमान दर्जा	
४.५	बचत गटांचा प्रकार	
४.६	बचत गटातील महिलांचे व्यवसायानुसार वर्गीकरण	
४.७	बचत गटातील महिलांचे कर्ज घेण्याचे साधन	
४.८	बचत गटातील महिलांचे कर्जाचे वर्गीकरण	
४.९	बचत गटातील महिलांचे वयानुसार वर्गीकरण	
४.१०	बचत गटाचे कर्जाचे व्याजदर	
४.११	बचत गटातील महिलांचा वार्षिक नफा	
४.१२	महिलांचे वैयक्तिक नफ्यानुसार वर्गीकरण	
४.१३	नफ्यातून होणाऱ्या वैयक्तिक बचतीचे वर्गीकरण	
४.१४	बचत गटातील महिलांचे प्रवर्गानुसार वर्गीकरण	
४.१५	बचत गटातील महिलांना प्रश्नावली द्वारे विचारलेली काही वैयक्तिक मते	
४.१६	समारोप	
प्रकरण - ५	**निष्कर्ष आणि समारोप**	
५.१	प्रस्तावना	
५.२	गृहीत कृत्यांची पडताळणी	
५.३	निष्कर्ष	
५.४	शिफारशी	

५.५	समारोप	
	परिशिष्ट	
	संदर्भसूची	
	नमुना प्रश्नावली	

अ . क्र.	शीर्षक	पृष्ठ . क्रमांक
१	मुखपृष्ठ	
२	प्रतिज्ञापत्र	
३	प्रमाणपत्र	
४	ऋणनिर्देश	
५	तक्ता सूची	
	प्रकरण	
१	प्रस्तावना	
२	संदर्भ साहित्याचा आढावा आणि संशोधन पद्धती	
३	भगूर गावाची भौगोलिक ,आर्थिक ,सामाजिक ,ऐतिहासिक माहिती	
४	भगूर गावातील बचत गटातील महिला सक्षमकरणाचे विश्लेषण	
५	निष्कर्ष आणि समारोप	
६	संदर्भसूची	
७	नमुना प्रश्नावली	

प्रकरण पहिले

प्रस्तावना

१.१ प्रास्ताविक

१.२ महाराष्ट्रातील बचत गटांची स्थापना

१.३ नाशिक मध्ये बचत गटांची स्थापना

१.४ बचत गटांची व्याख्या

१.५ महिला बचत गटांचे ध्येय

१.६ महिला बचत गटाचे गुणधर्म

१.७ स्वयंसहाय्यता बचत गटाची वैशिष्ट्ये

१.८ बचत गटाला मिळणाऱ्या शासकीय योजना

अ) स्वर्ण जयंती ग्राम विकास रोजगार योजना

ब) सुवर्ण जयंती शहरी रोजगार योजना

१.९ बचत गट स्थापनेच्या पायऱ्या

१.१० बचत गट ग्रामविकासात केलेली कामगिरी

१.११ बचत गटाची महाराष्ट्रातील चळवळ

१.१२ बचत गटाचे मार्गदर्शक सूत्रे

अ) बचत गटातील प्रवेश

ब) बचतीची पद्धत

क) कर्ज देण्याची पद्धत

ड) व्याजाचा दर

इ) दंड

१.१३ बचत गटामधील महिलांचे झालेले सक्षमीकरण

१.१४ महिला बचत गटाला बळकट करणाऱ्या बाबी

१.१५ बचत गटासंबंधी काम करणाऱ्या संस्था

१.१६ बचत गटाची नियमावली व्यवस्थापन आणि निवड प्रक्रिया

१.१७ बचत गटाची नियमावली

१.१८ भगूर गावातील महिला सक्षमीकरणासाठी बचत गटाच्या योजना

१.१९ भगूर गावातील महिला बचत गट

प्र करण पहिले

प्रस्तावना

भारत हा विकसनशील देश असून तो विकासाच्या मार्गावर पुढे चालत आहे. याच विकासाच्या मार्गावर चालत असताना देशांमध्ये आर्थिक विकास मोठ्या प्रमाणावर घडून येणे महत्त्वाचे आहे. आणि हाच आर्थिक विकास घडवून आणण्यासाठी देशातील स्त्रिया आणि पुरुषांचे योगदान हे महत्त्वाचे ठरते. भारतामध्ये पूर्वीपासून पुरुषप्रधान संस्कृती चाललेली असल्यामुळे घरातील पुरुषवर्ग हा कमावता वर्ग म्हणून ओळखला जातो. आणि स्त्रिया या घरातील कामांना योगदान देतात. परंतु यातून स्त्रिया सक्षम होताना दिसत नाही आणि म्हणूनच देशांमध्ये बचत गट स्थापन करून बचत गटामार्फत स्त्रियांमध्ये सक्षमीकरण घडवून आणणे महत्त्वाचे आहे. बचत गट हे मोठ्या प्रमाणात ग्रामीण भागांमध्ये स्थापन केले जातात. बचत गटांमार्फत अनेक स्त्रिया एकत्रित येऊन विचारांची देवाण-घेवाण होऊन उद्योगांची स्थापना केली जाते.

बचत गटामध्ये सुशिक्षित अणि असुशिक्षित महिलांचा समावेश करून गृह उद्योगांची स्थापना केली जाते.भारतीय स्वातंत्र्यकाळात महिलांचे सक्षमीकरण करण्यासाठी देशभरात अनेक योजना राबविल्या जात आहेत. पूर्वी पासूनच चालत आलेल्या चालीरीती, रूढी, परंपरामुळे महिलांना आर्थिक, सामाजिक आणि आरोग्य बाबतच्या अनेक संकटांना सामोरे जावे लागत होते. परंतु, गेल्या काही वर्षांपासून महिला सबलीकरण, सक्षमीकरणावर भर देऊन स्त्री व पुरुष यांच्यात सर्व बाबतीत समानता प्रस्थापित करण्याच्या उद्देशाने महिला स्वयंसहायता समूह चळवळ देशपातळीवर जोमाने सुरू आहे.महिला आर्थिकदृष्ट्या एकत्रित येऊन स्वावलंबी होतील तेव्हाच त्या सर्व क्षेत्रात पुरुषांच्या बरोबरीने आत्मविश्वासाने वावरू शकतील, व्यवसाय उद्योगधंदे करतील.

" चूल आणि मूल "ही संज्ञा समूळ नष्ट करून खऱ्या अर्थाने त्यांचे सबलीकरण होईल. स्वतःचे कुटूंब, समाजाला पुढे नेऊन पुरुषप्रधान संस्कृतीमध्ये स्वतःची सक्षमता सिद्ध करू शकतील. महिलांच्या सबलीकरणाची व आर्थिक सक्षमीकरणाची चळवळ बचत गटामुळे (Mahila Bachat Gat) यशस्वी होत आहे.

'बचत गट' ही संकल्पना 1983 साली डॉ. श्री. मोहम्मद युसुफ खान यांनी बांग्लादेश रोवली. बांग्लादेश हा गरीब देश आहे. तेथे ग्रामीण भागात अठरा विश्व दारिद्र्य आढळून येते.. महिलांची परिस्थिती अतिशय विदारक आहे. यावर मात करण्यासाठी डॉ. खान यांनी जाणीव पूर्वक प्रयत्न करण्याचे ठरविले."थेंब थेंब तळे साचे" या म्हणीप्रमाणे त्यांनी महिलांना एकत्र करुन त्यांच्याकडील थोडा पैसा एकत्र करून तो त्यांच्याच मार्फत, त्यांच्याच गरजा पुर्ण करण्यासाठी वापरला व त्यातून त्या महिलांना एकत्र येण्याचे म्हणजे सहकाराचे, बचतीचे महत्व समजले. म्हणून या गटांना 'बचत गट'म्हटले जाते. डॉ. खान यांच्या बचतगट

विषयक उल्लेखनिय कार्याबद्दल त्यांच्या नोबल पारितोषिक देऊन सत्कार करण्यात आला.

भारतात ९३-९४ पासून बचतगटाचे बिजारोपण झाले व बघता बघता आज या बिजाचे रुपांतर भव्य अशा वटवृक्षात झाले आहे. भारतात सर्व प्रथम आंध्रप्रदेश मध्ये बचतगटाची उलाढाल तीन ते चार कोटीची आहे व लाखो रुपयांची उलाढाल असलेले बचतगट खूप आहे. बचत गटामुळे ग्रामीण भागातील गरीब जनता आणि विशेषतः महिलांना काटकसर करून बचतीची सवय लावणे, सामूहिक बचतीच्या निधीतून कर्ज घेऊन तातडीच्या गरजा भागविणे आणि बँक कर्जाद्वारे स्वतःचा विकास साधने या बचत गटाच्या गुणवैशिष्ट्यामुळे बचत गटांना अनन्य साधारण महत्त्व प्राप्त झालेले आहे . तातडीच्या कर्जाची उपलब्धता होत असल्यामुळे छोटे व्यवसाय सुरू करता येतात. व उद्योगांची उभारणी करण्यात येते. आर्थिक स्तर उंचावल्यामुळे बचत गटातील महिलांचा आत्मविश्वास वाढतो. कुटुंबामध्ये निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत सहभाग वाढतो. व त्याचप्रमाणे देशाच्या अर्थव्यवस्थेमध्ये महिलांचे योगदान वाढते. बचत गट ही संकल्पना राहिलेली नसून ही एक चळवळ झालेली आहे व या चळवळीचा विस्तार आणि व्याप्ती झपाट्याने वाढत आहे.

१.२ महाराष्ट्रातील बचत गट:

"स्वर्ण जयंती ग्राम स्व रोजगार योजना 'ही दारिद्र्य रेषेखालील कुटुंबांना स्वयं सहाय्यता करण्यासाठी राबविण्यात येणारी प्रमुख रोजगार योजना आहे. त्यासाठी रोजगारातील कुटुंबांना सामाजिक कार्य प्रणवता, प्रशिक्षण आणि क्षमता वृत्ती करणे या प्रक्रियेचा अवलंब करून स्वयंसहाय्यता गटांमध्ये संघटित करण्यात येते. दारिद्र्यरेषेखालील कुटुंबांना बँकेचे अर्थसहाय्य व शासनाचे अनुदान या दोन्ही द्वारा कायमस्वरूपी उत्पन्न निर्माण करणाऱ्या साधनांचा पुरवठा करून दारिद्र्य रेषेच्या वर आणणे हे योजनेचे प्रमुख उद्दिष्टे आहे.

योजनेच्या सुरुवातीपासून मार्च २०१२ पासून अखेर राज्यात स्थापन केलेल्या स्वयंसहायता बचत गटांची संख्या २,६७,३१४ असून त्यापैकी ९५१७० स्वयंसहायता गट कार्यरत आहे. या योजनेअंतर्गत १९९९ ते २०१२ या कालावधीत एकूण १,९७,२७४.९६ लाख एवढा निधी खर्च करण्यात आला असून एकूण १४,२०,४५३ रोजगारांना लाभ देण्यात आला आहे. तसेच एकूण रु. ३,८४,३५७.१० लाख कर्ज पुरवठा करण्यात आला आहे . लाभ देण्यात आलेल्या ९५१७० गटांनी व्यवसाय सुरू केला आहे.

१.३ नाशिक मध्ये बचत गटांची स्थापना-

नाशिक शहरात बचत गटांनी चांगलेच मूळ धरलेले आहे. केंद्र व राज्य शासनामार्फत १९९७ सालापासून सुवर्ण जयंती शहरी रोजगार योजना राबवली जात आहे. या योजनेअंतर्गत महिला बचत गटांना प्रोत्साहन देण्यात आले आहे .सुरुवातीला शासकीय माध्यमातून विशेषतः जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा

योजनेमार्फत महिला बचत गटांची बांधणी करण्यात आली आणि आज नाशिक शहरामध्ये अनेक बचत गटांची स्थापना होत आहे व यातूनच महिलांचे सक्षमीकरण घडून येत आहे.

बचत ही संकल्पना नवीन नव्हती. जगात फंड, भिशी अशा वेगवेगळ्या स्वरुपात बचत चालू होती. दक्षिण अमेरिका व आफ्रिका भागात ROSCA (Rotating Saving and Credit Association) हा बचतीचा प्रकार भिशीशी संबधित होता. इंडोनेशियात (GTZ) या जर्मन फंडिंग एजन्सीने हा प्रयोग केला. याच ठिकाणी Self Help Group चा प्रारंभ झालेला आढळतो.

आज बचत गट ही संकल्पना संपुर्ण देशातच नव्हे तर जागतिक स्तरावर मोठ्या प्रमाणावर पसरत आहे. बचत गटात सहभाग असणारा प्रमुख घटक म्हणजे 'स्त्रिया' होत. स्त्रियांचा मोठ्या प्रमाणावर सहभाग असणाऱ्या स्वयं-सहाय्य गटांची संकल्पना अगदी लहान-लहान खेड्यापर्यंत पोहचली आहे. ज्यामुळे बचत संकलनाच्या कामाला चालना मिळून पतनिर्मिती वाढण्यास, त्याचबरोबर रोजगार वाढून अर्थव्यवस्था मजबूत होण्याच्या मार्गाला लागली आहे असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही.आज महिला स्वयं सहाय्यता बचत गट ही केवळ बचत गोळा करणारे अथवा विकासात्मक कार्य करणारे संघटन राहिलेले नसून ती एक दारिद्रयात खितपत पडलेल्या महिलांच्या सर्वांगीण विकासाची व्यापक चळवळ बनलेली आहे. या चळवळीने शहरी, ग्रामीण व आदिवासी समुदायामध्ये विकासाची नवपहाट उदयास आणणारे स्वप्न प्रत्यक्षात उतरविण्याचा प्रयत्न चालविलेला आहे. समुदायाच्या सर्वच स्तरामध्ये नवनवीन बचत गटांची निर्मिती होऊन, व्यापार व व्यवस्थापनाच्या नवीन कार्यसंस्कृतीला महिलांनी एकत्रित येऊन नवदिशा देण्याचा प्रयत्न अत्यंत जोरकसपणे चालविलेला आहे.

महिला सक्षमीकरणाच्या दृष्टीने महिला स्वयं-सहाय्यता बचत गटांची संकल्पना महत्त्वाची आहे. महिला बचत गटाद्वारे आर्थिक स्वयंपूर्णतेच्या दिशेने होणारी आणि उत्कर्षाच्या मार्गाने नेणारी महिलांची वाटचाल ही अत्यंत स्फुर्तिदायक बाब आहे. प्रतिगामी विचारसरणीला अव्हेरून महिलांनी स्वेच्छेने एकत्रित येऊन 'स्वयं सहाय्यता समूह', 'बचत गट', 'शेजार गट', 'सेल्फ हेल्प ग्रुप' स्थापन केलेले आहेत. जी आज अत्यंत लोकप्रिय झालेली आहेत. १९९० च्या दशकापर्यंत अर्थात स्वातंत्र्यानंतर ४० वर्षाच्या काळात अनेक स्त्री चळवळी उभ्या राहिल्या. स्त्री सुधारणा कार्यक्रम अस्तित्त्वात आले. परंतु महिलांची स्थिती फारशी सुधारू शकली नव्हती हे वास्तव आहे. परंतु १९९० नंतर बचत गटाच्या उदयामुळे आज महिलांच्या सर्वांगीण विकासाला, त्यांच्या सक्षमीकरणाला नवीन आयाम प्राप्त झालेला आहे.

बचत गट चळवळ ही कोणत्याही एका विशिष्ट समाजाची मक्तेदारी नाही, बचत गट स्थापन करतांना कोणत्याही एका जातीला, समुहाला महत्त्व दिल्या जात नाही. कोणत्याही जाती-जमातीतील, कोणत्याही वयोगटातील पुरुष, महिला एकत्र येऊन बचत गट स्थापून आपल्यासाठी आर्थिक वातावरण

निर्मिती करू शकतात. भटक्या विमुक्त जमातीतील बंजारा समाजही याबाबतीत मागे नाही. इतर समाजापासून दूर राहणाऱ्या, भाषिक आणि शैक्षणिक अडचणींशी सदैव सामना करणाऱ्या बंजारा समाजाला सुध्दा बचत गटाच्या माध्यमातून आर्थिक स्थैर्य लाभण्यास मदत झाली आहे असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही.

१.४ बचत गटाच्या व्याख्या :

" एकाच वस्तीवरील एकाच समाजातील आर्थिक स्तरांमधील समविचारी समान गरजा असलेल्या दहा ते वीस महिलांच्या संघटनेस स्वयंसाहाय्यता बचत गट म्हणतात."

"प्रादेशिक समानता असलेल्या, समविचारी समान गरजा, समान अपेक्षा असलेल्या दहा ते वीस महिलांनी अल्पबचत करून बचतीचा विनियोग उपभोगासाठी करून कर्ज घेऊन व्यवसाय करणाऱ्या व लोकशाही मार्गाने संघटन करणाऱ्या समूहास स्वयंसहायता बचत गट म्हणतात."

"सर्वअंगाने साधर्म्य असलेल्या सभासदांनी वाजवी संख्येने, स्वइच्छेने एकत्र येऊन सर्वांगीण उन्नती करिता बनविलेल्या व चालविलेल्या समूहास स्वयंसहायता महिला बचत गट असे म्हणतात."

थोडक्यात स्वयंसहायता गटामध्ये समाजातील गरीब व दारिद्र्य रेषेखालील व समान आर्थिक स्थर असलेले व परस्पर जवळीक असलेले ग्रामीण भागातील तसेच शहरी भागातील गरीब लोक एकत्र येऊन विशेषत: महिला नियमित बचत करतात. व आपल्या जमलेल्या बचतीतून गटातील आर्थिक गरजा भागविण्यासाठी सभासदांना अंतर्गत कर्जपुरवठा करतात. सभासदांच्या गरजांवर समस्यांवर एकत्र येऊन सभेमध्ये विचार करतात. व सर्वांच्या सहभागाने अशा समस्या सोडवितात म्हणजेच स्वत:चा आर्थिक विकास व सामाजिक विकास करतात, अशा गटांना स्वयंसहायता बचत गट असे म्हणतात. महिला बचत गटाच्या स्वरूपाने बचतीतून एकजूट शक्ती बनते, शक्ती तू नियुक्तीचा म्हणजेच स्वत:मधील अंतर्गोल साक्षात्कार व साक्षातकाळातून स्वयंपूर्णतेचा शोध घेऊन स्वबळावर हिमतीने उभे राहण्यासाठी मिळालेली ताकद अशाप्रकारे समर्थ स्त्री शक्तीचे प्रत्यंतर महिला बचत गटाच्या चळवळीने घडविले आहे. महत्त्वाचे म्हणजे हे सारे बचतीच्या महानमंत्राने घडविले आहे.

वास्तविक बचत करणे हा महिलांचा स्थायी व बाबत आहे. रुपयातील दोन पैसे कसे वाचवायचे हे महिलांकडूनच शिकावे . कोणत्याही वस्तूच्या खरेदीबाबत महिला जास्तीत जास्त चिकित्सकपणे विचार करून मगच निर्णय घेतात. घरात पैसा असणे हे वेगळे व उपलब्ध पैशातून बचत करणे हे वेगळे असते. भारत हा खेड्यांचा देश आहे ग्रामीण भागाची सुधारणा होणे म्हणजे देशाची प्रगती होणे. खेड्यांचा वापर देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी आर्थिक संपन्नता असणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे.आणि म्हणून छोट्या छोट्या बचतीतून

सक्षमीकरण घडून आल्याचे दिसले हे या संशोधन अभ्यासातून स्पष्ट होते.

५.७ संदर्भ सुची :

१) Book Ganga : महिला बचत गट - dr. Ravindra

२) महिला व बाकल्याण शासन निर्णय - यशदा प्रकाशन , पुणे.

३) मासिक - उद्योग मैत्रीण : सौ. सारिका पवार (संपादिका)

४) कोल्हे गोपाल गोरख- (जळगाव जिल्ह्यातील महिलांच्या बचत गटाचे कार्यक्षम मूल्यमापन)

Website : w.w.w. bachatgat.in

w.w.w.bachatgat.ppt

म वि प्र समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिलजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय, देवळाली कॅम्प ,नाशिक

अर्थशास्त्र विभाग वर्ष : 2023 - 24

आर्थिक व सामाजिक सर्वेक्षण

१) बचत गटातील महिलेचे नाव :

२) गावाचे नाव :

३) शिक्षण :

अ) प्राथमिक :

ब) माध्यमिक :

क) उच्च माध्यमिक :

ड) पदवी प्राप्त :

४) बचत गटातील महिलेचे वय :

अ) २०-३०

ब) ३०-४०

क) ४०-५०

ड) ५० च्या पुढे

५) घराचा प्रकार :

अ) कच्चे :

ब) पक्के :

६) बचत गटाचे नाव :

७) बचत गटाचा प्रकार :

अ) व्यावसायिक बचत गट :

ब) बचत करणारा बचत गट :

८) बचत गटातून कर्ज घेतले आहे का ?

अ) हो :

ब) नाही:

९) कर्ज घेण्याचे कारण :

अ) व्यावसायिक :

ब) घरगुती :

१०) बचत गटातून किती कर्ज घेतले आहे ?

अ) १०,०००रू - ३०,०००रू :

ब) ३०,०००रू - ६०,०००रू :

क) ६०,०००रू - ८०,०००रू :

ड) ८०,०००रू च्या पुढे :

११) कर्जावरील व्याजदर किती ?

अ) २% :

ब) ४% :

क) ६% :

ड) ८% :

१२) बचत गटातून कोणता व्यवसाय सुरू केला ?

१३) व्यवसायासाठी प्रशिक्षण घेतले होते का ?

अ) हो :

ब) नाही :

१४) व्यवसायासाठी लागणारे कर्ज कोठून घेतले ?

अ) बँक :

ब) सावकार :

क) इतर :

१५) व्यवसायातून मिळणारा वार्षिक नफा किती ?

अ) १०,००० - ५०,००० :

ब) ५०,००० - १,००००० :

क) १,००००० - २,००००० :

ड) २, ००००० च्या पुढे :

१६) व्यवसायातून मिळणारा वयक्तिक नफा किती :

अ) १००० - ३००० :

ब) ३००० - ६००० :

क)६००० - ९००० :

ड) ९००० च्या पुढे :

१७) मिळणाऱ्या नफ्यातून किती बचत करतात ?

अ) १०० रू :

ब) २०० रू :

क) ३०० रू :

ड)४०० रू च्या पुढे :

१८) बचत गटातील महिलांचा प्रवर्ग :

अ) ओपन :

ब) ओबीसी :

क) मागास वर्ग

इ) इतर :

१९) यापूर्वी बँक व्यवहार केले होते का ?

अ) हो:

ब) नाही :

२०) बचत गटात सहभागी झाल्यावर बँकेचे व्यवहार शिकलात का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२१) तयार केलेल्या मालासाठी जवळ बाजारपेठ आहे का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२२) तुम्हाला शासकीय योजनांचा लाभ मिळतो का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२३) बचत गटामुळे तुमच्या आर्थिक परिस्थितीत काही बदल झाला आहे का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२४) बचत गटामुळे महिलांचा विकास होतोय असे वाटते का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२५) बचत गटात काम करताना कोणत्या समस्या निर्माण होतात का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२६) बचत गटामुळे महिला सक्षमकरनात वाढ होतेय असे वाटते का ?

अ) हो :

ब) नाही :

२७) तयार केलेल्या मालासाठी जवळ बाजारपेठ उपलब्ध आहे का?

अ) हो :

ब) नाही :

बचत गटातील महिलांसोबत फोटो

महिला बचत गट
भगूर, ता.जि.नाशिक

मराठा विदया प्रसारक समाज

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविदयालय

देवळाली कॅम्प, ता. जि. नाशिक

प्रकल्प अहवाल

विषय

पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक लाभाचे अध्ययन.

मार्गदर्शक

डॉ. जयश्री पं.जाधव

संशोधक विदयार्थी

दिपाली नारायण आडके

नाशिक जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय

देवळाली कॅम्प, ता. जि. नाशिक.

संशोधन प्रकल्प

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

मानव्य विद्याशाखेअंतर्गत अर्थशास्त्र विषयातील एम. ए. पदवीसाठी

शैक्षणिक वर्ष 2023-24 च्या अभ्यासक्रमानुसार MA-2 Sem-4 चा

EC:4003 संशोधन प्रकल्प(Research Project) साठी सादर केलेला

संशोधन प्रकल्प विषय

पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक आणि सामाजिक लाभाचे अध्ययन करणे.

संशोधक विद्यार्थी

आडके दिपाली नारायण

मार्गदर्शक

डॉ. जयश्री पं. जाधव

Marathi Vidya Prasarak Samaj's

Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya

Arts, Science And Commerce College, Deolali Camp, Nashik

Department of Economics

CERTIFICATE

This is to Certify that,

Shri/Miss आडके दिपाली नारायण

of M.A.Part-II Sem.IV Seat No. 13964 has satisfactorily completed his/her Project Work in the Subject of पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांच्या लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक लाभाचे अध्ययन. as partial fulfillment for the degree of Master of Arts, as laid down by the Savitribai Phule Pune University for the Academic Year 2023-24

.

Project Guide	Dr.J.P.Jadhav H.O.D.	Dr.S.S.Kale Principal

(Internal Examiner) | (External Examiner) 30/4/2024

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की ' **पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक आणि सामाजिक लाभाचे अध्ययन** ' हा संशोधन प्रबंध **अर्थशास्त्र विभाग,** श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला,विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय देवळाली कॅम्प, नाशिक येथे अर्थशास्त्र या विषयातील पदव्युत्तर पदवी (एम. ए.) करिता सादर केलेला आहे.

" **दिपाली नारायण आडके** " यांनी हा संशोधन प्रबंध माझ्या मार्गदर्शनाखाली स्वतंत्ररीत्या लिहिलेला असून तो इतर कोणत्याही विद्यापीठात किंवा संस्थेत अन्य पदवीसाठी सादर केलेला नाही.

ठिकाण : नाशिक

दिनांक :30 / 04 / 2024

Jadhav

संशोधन मार्गदर्शक

" डॉ. जयश्री पं. जाधव"

प्रतिज्ञापत्र

मी प्रतिज्ञा पूर्वक निवेदन करते की, अर्थशास्त्र विभाग श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय देवळाली कॅम्प, नाशिक येथे अर्थशास्त्र विषयातील पदव्युत्तर पदवी (एम ए) करिता ' पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक आणि सामाजिक लाभाचे अध्ययन' या विषयातील संशोधन प्रबंध 'प्रा. डॉ. जयश्री पं. जाधव ' यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण केलेला आहे. सदर संशोधन प्रबंध अन्य कोणत्याही विद्यापीठांना किंवा संस्थेला अन्य पदवीसाठी सादर केलेला नाही.

स्थळ नाशिक

दिनांक : 30 / 04 /2024

DAdke

संशोधक

कु. दिपाली नारायण आडके

ऋणनिर्देश

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाने एम. ए. भाग- 2 अर्थशास्त्र विषयाच्या पदवी परीक्षेसाठी संशोधन प्रबंध सादर करण्याची संधी दिली याबद्दल सर्वप्रथम विद्यापीठाचे मन:पूर्वक ऋण व्यक्त करते. श्रीमती विमलाबेन खिमजी तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालयात अर्थशास्त्र विभागात प्रवेश घेण्यासाठी संधी मिळाली त्याबद्दल महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉक्टर एस. एस. काळे यांचे विशेष आभार.

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. जयश्री पं.जाधव यांच्या मार्गदर्शनाखाली संशोधन प्रबंध तयार करताना विशेष आनंद झाला. अर्थशास्त्र विभागातील डॉ. दिलीप बेन्हे, डॉ. मनीषा आहेर, डॉ. रेखा जाधव यांनी संशोधनासाठी मार्गदर्शन केले. तसेच अर्थशास्त्र विभागातील ग्रंथालय, महाविद्यालयातील ग्रंथालयातील संदर्भ ग्रंथ, मागील वर्षाचे संशोधन प्रबंध संशोधनासाठी उपलब्ध करून दिले त्याबद्दल सर्वांचे आभार.

पांढुर्ली गावातील ग्रामपंचायत, ग्रामपंचायतमधील सदस्य यांनी गावातील शासकीय योजनांबाबत सखोल मार्गदर्शन केले. शासकीय रेकॉर्ड उपलब्ध करून दिले. त्याबद्दल त्यांचे मन:पूर्वक आभार. तसेच प्रकल्प अहवाल तयार करण्यासाठी आवश्यक ती माहिती पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनेचा लाभार्थी यांच्याकडून घेतली त्यांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांची ऋणी आहे.

संशोधक

दिपाली नारायण आडके

एम. ए. भाग -2

अ. क्र.	शीर्षक	पृष्ठ क्र.
	मुखपृष्ठ	
	प्रतिज्ञापत्र	
	प्रमाणपत्र	
	ऋणनिर्देशक	
	अनुक्रमाणिका	
	तक्ता सूची	
	आलेख सूची	
	प्रकरणे	
	प्रस्तावना	
	संदर्भ साहित्याचा आढावा आणि संशोधन पद्धती	
	पांढुर्ली गावाची पार्श्वभूमी	
	पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास	
	निष्कर्ष आणि शिफारशी	

	परिशिष्ट	
	संदर्भसूची	
	अनुसूची	

प्रकरण क्रमांक	उपघटक	शीर्षक	पृष्ठ क्रमांक
१		**प्रस्तावना**	
	१.१	प्रस्तावना	
	१.२	शासकीय योजना म्हणजे काय?	
	१.३	शासकीय योजनांची व्याख्या	
	१.४	शासकीय योजनांची उद्दिष्टे	
	१.५	शासकीय योजनांच्या आवश्यकता	
	१.६	शासकीय योजनांचे महत्त्व	
	१.७	शासकीय योजनांचा अभ्यास करणे.	
	१.७.१	नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजना	
	१.७.२	प्रधानमंत्री किसान सन्मान योजना	
	१.७.३	महिला बचत गट कर्ज योजना	
	१.७.४	शौचालय अनुदान योजना	
	१.७.५	गाय गोठा पालन योजना	
	१.७.६	प्रधानमंत्री आवास योजना	
	1.७.७	अटल भूजल योजना	
२		**संदर्भ साहित्याचा आढावा आणि संशोधन पद्धती**	
		अ) संदर्भ साहित्याचा आढावा	
		ब) संशोधन पद्धती	

	२.१	प्रस्तावना	
	२.२	संशोधन अभ्यास विषयाची निवड व तिचे स्वरूप	
	२.३	संशोधन महत्त्व	
	२.४	संशोधन उद्दिष्टे	
	२.५	संशोधनाचे गृहितके	
	२.६	संशोधनाची व्याप्ती	
	२.७	संशोधन आराखडा	
	२.८	संशोधन पद्धती	
३		**पांढुर्ली गावाची पार्श्वभूमी**	
	३.१	प्रस्तावना	
	३.२	पांढुर्ली गावाची पार्श्वभूमी	
	३.३	पांढुर्ली गावातील शैक्षणिक सुविधा	
	३.४	आरोग्य विषयक सुविधा	
	३.५	गावातील शेतीसाठी वीजपुरवठा	
	३.६	पिण्याचे पाणी आणि स्वच्छता	
	३.७	वाहतूक	
	३.८	वाणिज्य	
	३.९	इतर सुविधा	
	३.१०	पांढुर्ली गावाचे हवामान	

	३.११	भौगोलिक स्थान	
	३.१२	पांढुर्ली गावातील लोकजीवन	
	३.१३	पांढुर्ली गावातील नागरी सुविधा	
	३.१४	सारांश	
४.		**पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा विश्लेषणात्मक अभ्यास**	
	४.१	प्रस्तावना	
	४.२	पांढुर्ली गावातील लाभार्थ्यांना शासकीय योजनांमार्फत केला जाणारा वित्त पुरवठा	
	४.३	पांढुर्ली गावातील शासकीय योजना व लाभार्थ्यांची टक्केवारी	
	४.४	सुलभरीत्या लाभार्थ्यांना पतपुरवठा करणाऱ्या बँका	
	४.५	शासकीय योजनांचा लाभार्थी व त्यांची टक्केवारी	
	४.६	शासकीय योजनांमुळे झालेला क्षेत्रनिहाय विकास	
	४.७	सेवा सुविधांचा विकास	
	४.८	पांढुर्ली गावातील पशुधन	
	४.९	राहणीमानात झालेल्या सुधारणा	
	४.१०	स्वयंसहायता समूह	
	४.११	सारांश	
५		**निष्कर्ष आणि शिफारशी**	
	५.१	प्रस्तावना	

	५.२	समस्येची गृहितके व गृहीतकृत्यांची पडताळणी	
	५.३	निष्कर्ष	
	५.४	शिफारशी	
		परिशिष्ट	
		संदर्भसूची	
		अनुसूची	

आलेख सूची

आलेख क्र.	आलेखाचे नाव	पृ. क्र.
४.१	शासकीय योजनांचा लाभ घेतलेल्या लाभार्थ्यांची टक्केवारी	
४.२	सुलभरीत्या लाभार्थ्यांना पतपुरवठा करणाऱ्या बँका	
४.३	उत्तरदात्या व्यक्तींच्या कर्जाविषयीच्या प्रतिक्रिया	
४.४	कर्जाचे स्रोत	
४.५	शासकीय योजनेचा लाभ घेतलेल्या लाभार्थ्यांची प्रतिक्रिया	
४.६	शासकीय योजनेबाबत लाभार्थ्यांना मिळालेली माहिती	
४.७	शासकीय योजनांमार्फत कर्ज घेतलेल्या प्रतिसादकांच्या प्रतिक्रिया	
४.८	लाभार्थ्यांचे बँकांमध्ये असलेले खाते	
४.९	शासनाद्वारे सबसिडी मिळालेल्या लाभार्थ्यांची टक्केवारी	
४.१०	शासकीय योजनांचा लाभ घेताना आलेल्या अडचणी	
४.११	शासकीय योजनांचा अनुकूल परिणाम	
४.१२	शासकीय योजनांतून क्षेत्र निहाय झालेला विकास	
४.१३	शासकीय योजनांमुळे मिळालेल्या आर्थिक लाभांमुळे पशुधनात झालेली वाढ	
४.१४	पांढुर्ली गावातील प्रतिसादकांच्या घराची स्थिती	

४.१५	पांढुर्ली गावातील लोकांच्या भौतिक साधनांच्या सुविधा	
४.१६	बचत गटांचा प्रकार	
४.१७	कर्ज घेण्याची स्थिती	
४.१८	महिलांच्या आर्थिक स्थितीतील सुधारणा	
५.१	शासकीय योजनेचा लाभ घेतल्यामुळे मिळालेला लाभ	

सारणी सूची

सारणी क्र.	सारणीचे नाव	पृ. क्र.
२.२.७	नमुना निवड	
४.१	पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांद्वारे केलेला पतपुरवठा व टक्केवारी	
४.२	उत्तरदात्या व्यक्तींच्या कर्जाविषयीच्या प्रतिक्रिया	
४.३	शासकीय योजनांमार्फत कर्ज घेतलेल्या प्रतिसादकांच्या प्रतिक्रिया	
४.४	शासकीय योजनांमार्फत कर्ज घेतलेल्या प्रतिसादकांच्या प्रतिक्रिया	
४.५	शासकीय योजना द्वारे सबसिडी मिळालेल्या लाभार्थ्यांची टक्केवारी	
४.६	शासकीय योजनांद्वारे वित्त पुरवठ्यामुळे क्षेत्रनिहाय झालेला विकास	

सारणी सूची

सारणी क्र.	सारणीचे नाव	पृ. क्र.
२.२.७	नमुना निवड	
४.१	पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांद्वारे केलेला पतपुरवठा व टक्केवारी	
४.२	उत्तरदात्या व्यक्तींच्या कर्जाविषयीच्या प्रतिक्रिया	
४.३	शासकीय योजनांमार्फत कर्ज घेतलेल्या प्रतिसादकांच्या प्रतिक्रिया	
४.४	शासकीय योजनांमार्फत कर्ज घेतलेल्या प्रतिसादकांच्या प्रतिक्रिया	
४.५	शासकीय योजना द्वारे सबसिडी मिळालेल्या लाभार्थ्यांची टक्केवारी	
४.६	शासकीय योजनांद्वारे वित्त पुरवठ्यामुळे क्षेत्रनिहाय झालेला विकास	

प्रकरण पहिले

प्रस्तावना

अनुक्रमाणिका -

१.१. प्रस्तावना

१.२. शासकीय योजना म्हणजे काय?

१.३. शासकीय योजनांची व्याख्या

१.४. शासकीय योजनांची उद्दिष्टे

१.५. शासकीय योजनांची आवश्यकता आणि गरज

१.६. शासकीय योजनांचे महत्त्व

१.७. शासकीय योजनांचा अभ्यास करणे.

१.१ प्रस्तावना -

भारत देश हा विकसनशील देश आहे. त्यामुळे भारतात जास्तीत जास्त लोकसंख्या ही ग्रामीण भागात राहते. त्यामुळे ग्रामीण भागातील लोकांचा आर्थिक आणि सामाजिक विकास आणि राहणीमानात सुधारणा होण्यासाठी तसेच पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी आवश्यक योजना सरकारदवारे राबवल्या जातात.

अलीकडच्या वर्षात सरकार जीवनाचा दर्जा सुधारण्यासाठी आणि नागरिकांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करण्यासाठी ' वेगाने आणि मोठ्या प्रमाणावर 'काम करत आहे. सर्वांसाठी घरे, प्रत्येक घराला वीज, प्रत्येक कुटुंबाला शौचालय, स्वच्छ स्वयंपाकाचा गॅस, आर्थिक समावेशन, सामाजिक सुरक्षा, परवडणारे आरोग्य सेवा यांसारख्या मूलभूत गरजा पूर्ण करणाऱ्या विविध सरकारी योजनांमुळे लोकांच्या विशेषता खेड्यात राहणाऱ्या नागरिकांच्या अपेक्षा वाढल्या आहेत. सर्वांसाठी रस्ते, ब्रॉड बँड कनेक्टिव्हिटी इत्यादी आणि आता, लोकांची आकांक्षा त्यांच्या घरात आणि सार्वजनिक ठिकाणी पिण्यायोग्य नळ पाण्याचा पुरवठा आहे, जेणेकरून ग्रामीण व शहरी भेदभाव दूर होईल. ग्रामीण भारताच्या या आकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी आणि त्यांचे जीवन सुलभ करण्यासाठी अनेक योजना सुरू केल्या आहेत.

भारताची आत्मनिर्भरतेच्या दिशेने वाटचाल करताना ग्रामीण लोकांच्या जीवनमानाची सुरक्षा व आर्थिक सक्षमीकरण याला भारत सरकारचे मुख्य प्राधान्य आहे. शासनाने खेड्यातील सर्व समावेशक विकासासाठी कृषी आणि ग्रामीण विकास क्षेत्रातील परिवर्तनाला गती देण्यासाठी धोरणात्मक पावले उचललेली आहेत. केंद्र पुरस्कृत कल्याणकारी योजना आणि कार्यक्रमांचा हेतू ग्रामीण भागांना नफा, उत्पादकता आणि समृद्धीचे केंद्र विकसित करण्याचा आहे. हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी चालू योजना व नवीन उपक्रम साठी २०२२-२३चा अर्थसंकल्पीय तरतुदींमध्ये लक्षणीय वाढ करण्यात आली आहे. या अंतर्गत कृषी व शेतकरी कल्याण मंत्रालय साठी आर्थिक वर्ष २०२२-२३ करिता एक लाख २५ हजार ३८

कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली. ही तरतूद २०२१- २२ च्या सुधारित अंदाजाच्या पेक्षा ५ टक्के जास्त आहे. चालू योजनांसाठीच्या तरतुदी व्यतिरिक्त, डिजिटल सार्वजनिक पायाभूत सुविधांच्या विकासासाठी आणि कृषी प्रवेगक निधीची स्थापना करण्यासाठी अर्थसंकल्पामध्ये तरतूद करण्यात आली आहे. कृषी कर्जाचे लक्ष वाढवून २० लाख कोटी रुपये ठेवण्यात आले आणि पीएम मत्स्य संपदा योजना ही नवीन योजना सुरू करण्यासाठी सहा हजार कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली

केंद्रीय अर्थसंकल्पात विकेंद्रीत साठवण क्षमता आणि बहुउद्देशीय शासकीय संस्था स्थापन करण्याची घोषणाही करण्यात आली. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी पंचायती राज दिवसाला म्हणजेच २४ एप्रिल २०२० रोजी ' ई -ग्राम स्वराज ' या मोबाईल ॲप्लिकेशनच लोकार्पण केलं होत. यावेळी ते म्हणाले होते, " या ॲपवर ग्रामपंचायतच्या विकास कामाची सविस्तर माहिती मिळेल. ग्रामपंचायतीसाठी दिलेल्या निधी, तो कुठे खर्च होतो, गावासाठी कोणत्या योजना आल्या ही सगळी माहिती उपलब्ध असेल. याद्वारे गावाचा कोणताही नागरिक आपल्या ग्रामपंचायत मध्ये काय काम सुरू आहे, ते किती पूर्ण झाल आहे सगळी माहिती आपल्या मोबाईल वरून पाहू शकेल.

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी १७व्या भारतीय शासकीय महासंमेलनाला (तीन जुलै 2023) संबोधित करताना सांगितले की, शासन शेती आणि शेतकऱ्यांवर दरवर्षी सरासरी ६.५ लाख कोटी रुपयांतून अधिक खर्च करत आहे.

ग्रामीण विकास मंत्रालयासाठी आर्थिक वर्ष 2022- 23 करिता १ लाख ५९ हजार ९६४ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. हे मंत्रालय त्याच्या सामाजिक जबाबदाऱ्या व्यतिरिक्त ग्रामीण पायाभूत सुविधांचा विकास व देशातील भु -संपादन इष्टोत्तम उपयोग करण्याची उद्दिष्ट ठेवते. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी भारतातील प्रत्येक नागरिकाचे बँक खाते सुरू करण्यासाठी आणलेली योजना जनधन योजना यशस्वी झाली आहे. असे संशोधनातून दिसून आले आहे.

कृषी हा प्रमुख व्यवसाय असला तरी कृषी क्षेत्राशी निगडित असणारे कुक्कुटपालन, वराह पालन, मत्स्य पालन शेळीपालन, मेंढी पालन, दुग्ध व्यवसाय, फुलांची शेती तसेच शेतीच्या पिकासाठी शेडनेट, फार्म हाऊस यांसारख्या व्यवसायांच्या विकासास चालना देण्यासाठी शासनाने आवश्यक असणाऱ्या विविध योजना राबवून ग्रामीण भागाचा विकास करत आहे.

महाराष्ट्र सरकार निराधार व्यक्ती, अंध, अपंग, अनाथ मुलांना दीर्घ आजार, घटस्फोटीत स्त्रिया सोडून दिलेल्या स्त्रिया इत्यादी विविध योजना द्वारे आर्थिक मदत पुरवते. या योजनांमध्ये काय योजना राज्य सरकार आणि काही केंद्र सरकार शासनाकडून कार्यान्वित केल्या जातात. आणि काही योजना केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारद्वारे एकत्रित अमलात आणली जातात. कृषी विभागामार्फत बाह्य सहाय्यक प्रकल्प, विविध केंद्र व राज्य पुरस्कृत योजनांची अंमलबजावणी करण्यात येते. केंद्र पुरस्कृत योजनांचे वार्षिक कृती आराखडे अंतिम झाल्यानंतर केंद्र शासनाकडून वर्षभरात टप्प्याटप्प्याने निधी प्राप्त होतो. त्याचप्रमाणे, राज्य पुरस्कृत योजनांसाठी देखील वित्त विभागाकडून टप्प्याटप्प्याने निधी प्राप्त होतो. कृषी विभागात निधी टप्प्याटप्प्याने प्राप्त होत असला तरी कृषी क्षेत्राचे कामकाज हे हंगामनिहाय चालते. तसेच खरीप व रब्बी हंगामात लागवडीखाली येणाऱ्या क्षेत्रापैकी सुमारे टक्के क्षेत्रावर 75 खरीप हंगामातच विविध पिकांची लागवड होते. खरीप हंगामातील पिकांना पूरक ठरणाऱ्या विविध योजना अंतर्गत बाबींची खरीप हंगाम पूर्व आणि हंगाम कालावधीतच अंमलबजावणी करण्याकरिता कृषी व पदम विभागाचा शासन निर्णय निर्गमित केला आहे.

शासकीय योजना लोकाभिमुख करून त्यांची अंमलबजावणी गतिमान करण्यासाठी " जत्रा शासकीय योजनांची सर्वसामान्यांच्या विकासाची " हे अभियान राबविण्यासाठी सर्व प्रशासकीय विभागांना विभागामार्फत राबवल्या जाणाऱ्या केंद्र व राज्य शासनाच्या योजनांचा आढावा घेऊन या उपक्रमांतर्गत राबवावयाच्या योजनांचे जिल्हा निहाय उद्दिष्टे ठरवावे व ठरवून दिलेले उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांनी का करावयाच्या कार्यवाही बाबत स्वयं स्पष्ट सूचना निर्गमित करण्यात बाबत सूचित केले

आहे. या पार्श्वभूमीवर, खरीप हंगामापूर्वी शेतकऱ्यांना आपल्या शेती करिता आवश्यक बाबींच्या खरेदीसाठी व शेती करता पायाभूत सुविधांच्या उभारणीसाठी कृषी विभागाच्या विविध योजनांच्या माध्यमातून वेळीच अर्थ सहाय्यक करता यावे याकरिता ' जत्रा शासकीय योजनांची सर्वसामान्यांच्या विकासाची ' हे अभियान कृषी विभागामार्फत राबविण्यात येते.

भारत जगात कृषिप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो. देशाच्या आर्थिक विकासासाठी कृषी नियोजन करून या क्षेत्रातील प्रगती करण्याचा पंचवार्षिक योजना पासून प्रयत्न चालू असून या योजना पूर्णत्वाकडे जात आहे. भारतीय शेती ही निसर्गाच्या पावसावर अवलंबून असल्यामुळे कृषी उत्पादनात अनिश्चितता असते. त्यातूनच दारिद्र्य, गरिबी इत्यादी समस्या उद्भवतात. कृषी क्षेत्रातील उत्पन्नाची अनिश्चितता, पावसावर अवलंबून असणारी शेती, मान्सूनचा लहरीपणा, शेतीचा लहान आकार, नवीन बी बियाणे, खते, अवजारे, कीटकनाशके यासाठी आवश्यक असणारे भांडवल वेळेत उपलब्ध न झाल्यामुळे शेतकरी अडचणीत येतो. शेतीत निर्माण होणाऱ्या विविध समस्यांवर व विपरीत परिणामांवर मात करण्यासाठी देशातील शेतकरी सक्षम व्हावा म्हणून यासाठी देशातील विविध बँकांची स्थापना करण्यात आली. यामध्ये कृषी व ग्रामीण विकासासाठी शिखर बँक म्हणून नाबार्ड या बँकेची स्थापना करण्यात आली. नाबार्डच्या स्थापनेपासून कृषी व ग्रामीण क्षेत्राच्या विकासासाठी भांडवल उपलब्ध करून देण्यासाठी विविध योजना राबवल्या जातात.

राज्यात शेती व्यवसाय करताना होणारे अपघात, विज पडणे, पूर, सर्पद अंश, विंचू दंश , विजेचा शॉक बसणे आधी आपत्तीमुळे होणारे अपघात, रस्त्यांवरील अपघात, वाहन अपघात तसेच अन्य कोणत्याही कारणांमुळे होणारे अपघात झाल्यास आता शासन मदतीसाठी धावले आहे. त्यासाठी शेतकरी अपघात विमा योजना सुरू करण्यात आली आहे. शेतकऱ्यांना समृद्धी प्राप्त व्हावी आणि त्यांची कर्जातून कायमस्वरूपी मुक्तता व्हावी या उद्देशाने सन२०२२ या वर्षापर्यंत खरीप आणि रब्बी हंगामातून सध्या प्राप्त

होत असलेल्या उत्पन्नाच्या दुप्पट उत्पन्न व्हावे यासाठी ' उन्नत शेती -समृद्धी योजना ' मोहीम राबविण्यात येत आहे.

शेतकऱ्यांच्या जीवनमानात बदल करण्यासाठी, शेती उत्पन्नात वाढ व्हावी यासाठी केंद्र सरकारच्या माध्यमातून कृषी विभाग विविध योजना राबवत असते. त्यासाठी प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना राबवली जात आहे. राज्यातील पर्जन्यवर आधारित कोरडवाहू शेतीसाठी पाणलोट व जलसंवर्धन माध्यमातून जलसिंचनाची उपलब्धता वाढविणे तसेच संरक्षित व शाश्वत सिंचनाची सुविधा निर्माण करण्यासाठी 'मागेल त्याला शेततळे ' ही योजना राबवली जात आहे. उपलब्ध असलेल्या साधनांचा व ऊर्जेचा पुरेपूर उपयोग करून त्याद्वारे जास्तीत जास्त जमीन ओलिताखाली आणून आदिवासींचा आर्थिक विकास साधण्याच्या हेतूने १००% अनुदानावर वीज पंप किंवा तेल पंप पुरविण्यात येत आहेत.

केंद्र शासनाच्या पंतप्रधान रोजगार योजनेत कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबातील बेरोजगारांना स्वतःचा व्यवसाय किंवा उद्योग सुरू करण्यासाठी किंवा शेतमालावर आधारित उद्योगांतर राष्ट्रीयकृत बँकांमार्फत कर्ज मिळवून देण्यासाठी योजना सुरू केले आहे.

दरवर्षी शासन वेगवेगळ्या विभागांमार्फत शासकीय योजना राबवत असते. आणि या योजना राबवत असताना त्या ग्राम स्तरावर कशाप्रकारे पोहोचतील यासाठी शासन नेहमी प्रयत्नशील असते. दरवर्षी वित्त विभागाद्वारे काही निधी मंत्रालयाला येतो. अनेक या कृषी मंत्रालयामार्फत हा निधी वेगवेगळ्या जिल्ह्यांसाठी वितरित केला जातो. योजना या शासनाकडून केंद्र पुरस्कृत असतील किंवा काही राज्य पुरस्कृत असतील, काही जिल्हास्तरावर असतील , तर काही पंचायत स्तरावर असतील या सर्व योजना शासनामार्फत राबवल्या जातात. तर यामध्ये प्रामुख्याने महाराष्ट्र शासनाचे महाडीबीटी पोर्टल द्वारे खूप सारे ऑनलाइन अर्ज विविध योजनांसाठी दरवर्षी केले जातात. आणि त्यामध्ये एक अर्ज आणि अनेक योजना या धर्तीवर एकच अर्जाद्वारे विविध योजनांसाठी आपण अर्ज करू शकतो.

केंद्र सरकारने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्यासाठी आणि त्यांना अनुदानाच्या स्वरूपात आधार देण्यासाठी अनेक महत्त्वाचे योजना राबवले आहेत. भारतात मोठ्या प्रमाणावर शेती केली जाते. आजही देशातील ६० ते ७० टक्के जनता शेतीवर अवलंबून आहे. त्याचबरोबर या महागाईच्या युगात शेती करणे शेतकऱ्यांसाठी आव्हानात्मक बनले आहेत. भूगर्भातील पाणी कमी झाल्यामुळे बहुतांश पिकांना सिंचन करता येत नाही, तर शेतकऱ्यांच्या कमकुवत आर्थिक परिस्थितीमुळे ते आधुनिक शेतीसाठी पैसे उभे करू शकत नाही. अशा परिस्थितीत केंद्र सरकारने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्यासाठी आणि त्यांना अनुदानाच्या स्वरूपात आधार देण्यासाठी अनेक महत्त्वाच्या योजना राबविल्या आहेत.

सध्या केंद्र आणि राज्य सरकारच्या अनेक योजना आहेत, ज्या सर्व नागरिकांच्या विकासासाठी आणि उन्नतीसाठी वेगवेगळ्या प्रकारे राबवल्या जात आहेत. यापैकी अनेक सरकारी योजना अंतर्गत कल्याणकारी योजना येतात, ज्याचा लाभ सर्व सामान्य जनतेला दिला जातो. केंद्र सरकार आणि राज्य सरकार द्वारे देशातील सर्व शेतकरी, तरुण आणि मजूर, महिला, वृद्ध नागरिक आणि लहान मुले यांच्यासाठी सरकार द्वारे विविध योजना राबवल्या जातात, ज्या द्वारे या योजनांच्या माध्यमातून त्यांना लाभ देऊन त्यांचा सार्वजनिक विकास व उन्नती करता येईल. केंद्र सरकारी योजना २०२३च्या यादीद्वारे, सर्व नागरिकांना आर्थिक सहाय्य, वैद्यकीय सुविधा, सामाजिक सुरक्षा, कौशल्य प्रशिक्षण आणि पेन्शन पर्यंतच्या सर्व सुविधा दिल्या जातात किंवा योजनेअंतर्गत पात्र लोकांना सर्व सुविधा मोफत दिल्या जातात.

सर्वाधिक केंद्र सरकारी योजना २०२३ मधील महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे या सर्व योजना अंतर्गत अर्ज करण्याची प्रक्रिया ऑनलाईन आहे, ज्यामुळे लोकांना सरकारी कार्यालयात फेऱ्या माराव्या लागत नाही, यामुळे त्यांचा वेळ आणि पैसा दोन्ही वाचेल आणि त्यांना संबंधित सर्व माहिती मिळू शकेल. सरकारी योजनेच्या अधिकृत वेबसाईटला भेट देऊन घरी बसून या योजनांसाठी ऑनलाईन अर्ज करू शकतात.

सरकारी योजना २०२३- सरकारद्वारे चालवल्या जाणाऱ्या विविध सरकारी योजनांचा मुख्य उद्देश देशातील गरजू नागरिकांना आवश्यक लाभ देऊन त्यांचा सर्वांगीण विकास आणि उन्नती करणे हा आहे. कोणत्याही देशाचा विकास हा तेथील नागरिकांच्या उत्पन्नावर आणि विकासावर अवलंबून असतो. विकसित व्यक्ती विकसित समाज निर्माण करतो आणि समृद्ध समाजाच देशाच्या विकासाचा मार्ग मोकळा करतो. केंद्र आणि राज्य सरकार द्वारे भारताचा आणखी विकास करण्यासाठी, केंद्र सरकारी योजना 2023 अंतर्गत अनेक प्रकारच्या योजना आणि प्रकल्प सुरळीतपणे चालवले जात आहेत. सरकारी योजना 2023 द्वारे समाजातील सर्व घटकांतील वंचित नागरिकांना लाभ मिळत आहे. यासोबतच नागरिकांच्या सोयीसाठी शासनाने बहुतांश योजना अंतर्गत अर्ज करण्याची प्रक्रिया ऑनलाइन उपलब्ध करून दिले आहे. या योजना ऑनलाइन उपलब्ध झाल्यामुळे, उमेदवार नागरिकांना कोणत्याही सरकारी विभाग किंवा कार्यालयाला भेट देण्याची गरज भासणार नाही.

भारत सरकारचे शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्यासाठी कल्याणकारी योजना सुरु करते. शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट व्हावे, जेणेकरून त्यांचे राहणीमान उंचावेल हा यामागील सरकारचा उद्देश आहे. जागृत शेतकरी या योजनेचा लाभ घेऊन अधिक प्रगत पद्धतीने शेती करतात. पंतप्रधान पिक विमा योजना, किसान सन्मान निधी योजना, किसान क्रेडिट कार्ड योजना, पंतप्रधान आवास योजना, पंतप्रधान जनधन योजना, दीनदयाळ उपाध्याय ग्रामीण कौशल्य योजना, इ संजीवनी ओपीडी, एलआयसी कन्यादान पॉलिसी, सोलर रूफटॉप सबसिडी योजना, अटल पेन्शन योजना, अटल बांधकाम कामगार आवास योजना, आत्मनिर्भर भारत योजना, आम आदमी विमा योजना, आयुष्यमान भारत योजना, उन्नत भारत योजना, पीएम गतिशक्ती योजना, जननी सुरक्षा योजना, जल जीवन मिशन, नाबार्ड योजना, पोषण अभियान, पोस्ट ऑफिस सेविंग स्कीम, बालिका समृद्धी योजना, बेटी बचाव बेटी पढाव योजना, महिला किसान सशक्तिकरण परियोजना, महिला सन्मान बचत पत्र योजना, राष्ट्रीय कृषी विकास योजना, राष्ट्रीय गोकुल मिशन, सर्व शिक्षा अभियान, सुकन्या समृद्धी योजना, सौभाग्य योजना, स्टँड अप इंडिया

योजना, स्टार्ट अप इंडिया योजना, स्वच्छ भारत अभियान, स्वदेश दर्शन योजना, स्वामित्व योजना या भारत सरकारच्या प्रमुख योजना आहेत. त्याचप्रमाणे कृषी हा प्रमुख व्यवसाय असला तरी कृषी क्षेत्राशी निगडित असणारे कुक्कुटपालन, मत्स्य पालन, शेळीपालन, मेंढी पालन, दुग्ध व्यवसाय, शेतीच्या उत्पादनात वाढ होण्यासाठी फार्म हाऊस, शेडनेट, गाय गोठा योजना, शेतकऱ्यांच्या बांधावर वृक्ष लागवड, नदीतील गाळ काढणे, नदी नाल्यांवर सिमेंट बंधारा बांधणे, मूलभूत सुविधा योजना, ठक्कर बाप्पा योजना, अनुसूचित जाती व नवबौद्ध घटकांच्या वस्तीचा विकास करणे योजना, पंधरा टक्के अनुसूचित जाती करिता योजना, पाच टक्के दिव्यांग सेज योजना, रमाई आवास योजना, शबरी आवास योजना, महिला बचत गट कर्ज योजना, आयुष्यमान भारत योजना अशा शासनाने आवश्यक असणाऱ्या विविध योजना राबवून ग्रामीण भागाचा विकास करणे हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी सरकारने योजनांची आखणी केली आहे.

१.२ शासकीय योजना म्हणजे काय?

कार्य करण्याची रूपरेषा म्हणजे योजना होय. योजना ही सामान्यता उद्देश साध्य करण्यासाठी वापरली जाणारी आकृती, तपशील आणि वेळेनुसार करावयाची कामे आणि त्यासाठी लागणारी संसाधने याची यादी असते. योजना संरक्षित असल्यास त्याचा उपयोग जास्त असू शकतो. औपचारिक रित्या बनवलेली योजना बहुविध लोक वापरतात. मोठे प्रकल्प, कारकीर्द, आर्थिक विकास, लष्करी मोहीम, लढाई खेळ किंवा इतर व्यवसायांच्या व्यवहारात योजना वापरून यश मिळवले जाते असे दिसून येते. नियोजित योजना नसल्याने कार्यावर प्रतिकूल परिणाम होऊ शकतात. आणि वेळ आणि पैसा यांचा अपव्यय होतो. यासाठी नियोजन आवश्यक असते. भविष्यकाळातील कार्याचे स्वरूप व पद्धती ठरवणे म्हणजेच नियोजन होय.

१.३ सरकारी योजनांची व्याख्या -

सरकारने देशातील नागरिकांच्या सामाजिक आणि आर्थिक कल्याणासाठी अनेक योजना सुरु केल्या आहेत. लोकांच्या कल्याणासाठी सरकारने तयार केलेली योजना, रचना आणि कार्यक्रम अशी सरकारी योजनांची व्याख्या करता येते. विशिष्ट उद्दिष्टे ठेवून शासन वेळोवेळी विविध योजना सुरू करते. यातील बहुतांश सरकारी योजना समाजातील आर्थिक दृष्ट्या वंचित, ग्रामीण किंवा असुरक्षित लोकांना मदत करण्यासाठी डिझाईन केले आहेत. या सरकारी योजनांच्या लाभांमध्ये प्रामुख्याने आर्थिक दृष्ट्या मागासलेले किंवा समाजातील दुर्बल घटक आणि कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबांचा समावेश होतो. केंद्र सरकारच्या योजनांचे उद्दिष्टे समाजातील गरीब वर्गाचे उत्थान, जीवनमान सुधारणे, ग्रामीण आणि मांग असलेल्या भागांचा विकास करणे , देशाच्या असुरक्षित घटकांना आर्थिक सुरक्षा देणे, शिक्षण आणि प्रशिक्षण प्रदान करणे, कौशल्यांना प्रतिसाद देणे, महिलांना आर्थिक मदत देणे, लहान व्यवसाय आणि समाजातील दुर्बल घटक आणि उद्योजकीय आणि प्रशिक्षण सुविधा प्रदान करून लघु व्यवसायाला चालना देणे. अशी सरकारी योजनांची व्याख्या करता येते.

१.४ शासकीय योजनांची उद्दिष्टे -

देशाच्या नागरिकांना सामाजिक - आर्थिक कल्याणासाठी सरकारकडून सरकारी योजना सुरू केल्या जातात.

१) ग्रामीण आणि मागास भागांचा विकास करणे.

२) रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे.

३) सर्वांच्या आणि विशेषतः समाजातील दुर्बल घटकांच्या शिक्षणाला आधार देणे.

४) सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सुरू करणे.

ही शासकीय योजनांची महत्त्वाची उद्दिष्टे आहे.

१.५ शासकीय योजनांची आवश्यकता :

केंद्र सरकारच्या योजनांची उद्दिष्टे समाजातील गरीब वर्गाचे उत्थान, जीवनमान सुधारणे, ग्रामीण आणि मागं असलेल्या भागाचा विकास करणे, महिलांना आर्थिक मदत देणे, लहान व्यवसायांवर लक्ष केंद्रित करणे तसेच देशाच्या नागरिकांच्या सामाजिक आर्थिक कल्याणासाठी सरकारकडून सरकारी योजना सुरु केल्या जातात.

" सरकारी योजना म्हणजे नागरिकांचे जीवनमान सुधारण्यासाठी व अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी " सरकारने घेतलेले विविध उपक्रम आहेत. या योजना समाजातील विशिष्ट घटकांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी डिझाईन केलेल्या आहेत. व विविध सरकारी विभाग व एजन्सीच्या माध्यमातून त्यांची अंमलबजावणी केली जात आहे.

१.६ शासकीय योजनांचे महत्त्व -

भारताच्या कृषी व ग्रामीण विकासात शासकीय योजनांचे अनन्यसाधारण महत्त्व दिसून येते. कृषी आणि ग्रामीण भागाचा सर्वांगीण विकास झाल्याशिवाय भारताचा विकास साध्य करणे शक्य नाही. यासाठी केंद्र सरकार आणि राज्य सरकार कृषी आणि ग्रामीण भागाच्या विकासासाठी विविध प्रकारच्या योजना तयार करून त्यांची अंमलबजावणी करतात. त्याचबरोबर देशातील नागरिकांना शेती व ग्रामीण विकासाच्या सुविधा उपलब्ध करून देणे, लोकांच्या राहणीमानात सुधारणा करणे, पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे, निरक्षरतेचे प्रमाण कमी करणे यातून कृषी व ग्रामीण विभागाचा विकास घडवणे या प्रमुख उद्देशांच्या पूर्ततेसाठी शासकीय योजनांची आखणी करण्यात आलेली आहे. कृषी विषयक सुविधा उपलब्ध करून देणे आणि कृषी क्षेत्राच्या विकासास चालना देण्यासाठी आवश्यक असणाऱ्या

योजनांची आखणी करणे, ग्रामीण भागात पायाभूत सुविधांची निर्मिती करणे, पायाभूत सुविधांसाठी योजनांची मागणी करणे या संदर्भात शासकीय योजनांचे योगदान महत्त्वाचे आहे.

१.७ पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा अभ्यास -

१.७.१ नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजना -

आपला देश हा एक कृषिप्रधान देश आहे व देशातील बहुतांश नागरिकांचा शेती हा एक पारंपरिक व्यवसाय आहे त्यामुळे केंद्र सरकार व महाराष्ट्र सरकार देशातील शेतकऱ्यांच्या भविष्यासाठी तसेच त्यांच्या आर्थिक उन्नतीसाठी वेळोवेळी विविध योजनांची सुरुवात करत असते.

योजनेअंतर्गत राज्यातील प्रति शेतकऱ्यांना प्रतिवर्षी 12,000/- रुपयांचे आर्थिक सहाय्य देण्यात येते यामध्ये केंद्र सरकारचा .५० टक्के वाटा असतो आणि राज्य सरकार चा ५० टक्के वाट असतो. म्हणजेच केंद्र सरकार चे ६००० आणि राज्य शासनाचे -/६०००.असतात -/

राज्यातील बहुतांश शेतकरी आर्थिक दृष्ट्या गरीब आहे त्यामुळे शेतीसाठी लागणारी औजारे , बियाणे यांच्या खरेदीसाठी त्यांच्याजवळ पुरेशे पैसे उपलब्ध नसतात त्यामुळे ,कीटक नाशके .दागिने किंवा शेतजमीन गहाण ठेवून व्याजाने पैसे घेतात ,शेतकरी शेती करण्यासाठी स्वतःचे घर दुष्काळ यांमुळे हाथा,गारपीट,वादळ,परंतु अवकाळी पाऊस तोंडाशी आलेल्या पिकांचे नुकसान नुकसान झाल्यामुळे याचा शेतकऱ्यांना मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक फटका बसतो व शेतकऱ्यांचे संपूर्ण जीवन शेतीवर अवलंबून असते त्यामुळे कर्जाची रक्कम वेळेवर न फेडू शकल्यामुळे आत्महत्या करण्याचा निर्णय घेतातत्यामुळे केंद्र व राज्य शासन.ाने राज्यातील शेतकऱ्यांच्या सामाजिक व आर्थिक उन्नतीसाठी नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजना ची सुरुवात करण्याचा एक महत्वपूर्ण निर्णय घेतला.

राज्यातील शेतकऱ्यांना प्रतिवर्षी 12000/- रुपयांचे आर्थिक सहाय्य्य देऊन त्यांना शेती करण्यासाठी प्रोत्साहित करणे व राज्यातील इतर नागरिकांना शेती करण्यासाठी आकर्षित करणे हा प्रमुख उद्देश्य आहे. या योजनेचा लाभ राज्यातील १ कोटी १५ लाख शेतकऱ्यांना होणार आहे ज्याच्यासाठी राज्य सरकार कडून ६ हजार ९०० कोटी रुपयांचे बजेट निर्धारित केले गेले आहे.

नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजनेचे उद्दिष्ट-.

नमो शेतकरी योजना महाराष्ट्र अंतर्गत राज्यातील शेतकऱ्यांचा सामाजिक व आर्थिक विकास करणे.

राज्यातील शेतकऱ्यांना सशक्त व आत्मनिर्भर बनविणे.

राज्यातील शेतकऱ्यांचे जीवनमान सुधारणे.

शेतकऱ्यांच्या आर्थिक उत्पन्नात वाढ करणे.

शेतकऱ्यांना आर्थिक पाठबळ देणे.

राज्यातील शेतकऱ्यांचे भविष्य उज्वल बनविणे.

शेतकऱ्यांना शेतीसाठी प्रोत्साहित करणे तसेच राज्यातील इतर शेतकऱ्यांना शेतीसाठी प्रोत्साहित करणे.

१.७.२ प्रधानमंत्री किसान सन्मान योजना (पीएम किसन योजना)-

पंतप्रधान किसान सन्मान निधी योजनेतून दर चार महिन्यांनी शेतकऱ्यांना आर्थिक मदत केली जाते आत्तापर्यंत या योजनेतून .११.८ कोटीहून अधिक शेतकऱ्यांना सरकारी मदत दिली आहे.

पंतप्रधान किसान सन्मान निधी योजनेंतर्गत केंद्र सरकारकडून दरवर्षी ६,००० रुपये देशातील शेतकऱ्यांच्या खात्यात जमा केले जातात केंद्र सरकार दर .४ महिन्यांनी शेतकऱ्याच्या खात्यावर २,००० रुपये जमा करते केंद्र सरकारने .१५ नोव्हेंबर २०२३ ला पंतप्रधान किसान सन्मान निधी योजनेचा १५ वा हप्ता शेतकऱ्यांच्या खात्यात जमा केला होता .

१.७.३ महिला बचत गट शासकीय योजना:

महाराष्ट्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाद्वारे राज्यातील महिलांच्या आर्थिक उन्नतीसाठी तसेच त्यांना स्वतःचा एखादा नवीन उद्योग सुरु करण्यासाठी किंवा त्यांच्या सुरु असलेल्या एखाद्या उद्योगाचा विस्तार करण्यासाठी कमी व्याजदरात बँकांमार्फत कर्ज उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशाने सुरु करण्यात आलेली एक महत्वपूर्ण अशी योजना आहे.

राज्यातील बहुतांश कुटुंबे हि दारिद्र्य रेषेखाली स्वतःचे जीवन जगत असतात तसेच ग्रामीण भागात रोजगाराचे प्रमाण कमी आहे त्यामुळे अशा कुटुंबाकडे उत्पन्नाचे कुठल्याच प्रकारचे स्थायी कायमस्वरूपी साधन उपलब्ध नसल्या कारणामुळे अशा कुटुंबांची आर्थिक परिस्थिती कमजोर असते शहरी भागात रोजगार उपलब्ध असतात परंतु ग्रामीण भागातील महिलांच्या खांद्यावर कुटुंबाला सांभाळण्याची जबाबदारी असते त्यामुळे त्यांना रोजगारासाठी शहरात तसेच दुसऱ्या राज्यात जाणे शक्य नसते त्यामुळे ग्रामीण भागातील महिला स्वतःचा एखादा उद्योग सुरु करण्यासाठी उत्सुक असतात परंतु उद्योग सुरू करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर भांडवलाची गरज असते व अशा आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबाकडे उद्योग सुरु करण्यासाठी पुरेसे भांडवल उपलब्ध नसते त्यामुळे त्यांना स्वतःचा उद्योग सुरु करण्याची इच्छा असून सुद्धा तो सुरु करता येत नाही तसेच बँक व वित्त संस्था महिलांना व्यवसाय सुरु करण्यासाठी कर्ज देण्यासाठी उत्सुक नसतात कारण महिला घेतलेले कर्ज परत फेडू शकतील कि नाही याची शंका असते तसेच सावकाराकडून

जास्त व्याजदराने कर्ज घेणे महिलांना शक्य नसते त्यामुळे राज्यातील बहुतांश महिला स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्यापासून वंचित राहतात त्यामुळे राज्यातील महिलांना उद्योग सुरु करण्यासाठी कराव्या लागणाऱ्या या सर्व समस्यांचा विचार करून महाराष्ट्र शासनाने राज्यात महिला बचत गट योजना सुरु करण्याचा एक महत्वाचा असा निर्णय घेतलाया योजनेचा मुख्य उद्देश राज्यातील . सुशिक्षित महिलांना त्यांचा एखादा उद्योग सुरु करण्यासाठी कमी व्याज दरात५ लाख ते 20 लाखापर्यंत कर्ज उपलब्ध करून देणे जेणेकरून महिला स्वतःचा लघु उद्योग सुरु करून राज्याचा आर्थिक विकासकरू शकतील.

बचत गट शासकीय योजना चे उद्दिष्ट-

राज्यातील ज्या सुशिक्षित बेरोजगार महिला स्वतःचा एखादा उद्योग सुरु करण्यासाठी इच्छुक आहेत अशा बचत गटातील महिलांना स्वतःचा एखादा उद्योग सुरु करण्यासाठी कमी व्याज दरात कर्ज उपलब्ध करून देणे हा बचत गट शासकीय योजनेचा मुख्य उद्देश आहे.

राज्यातील महिलांना स्वतःचा उद्योग सुरु करण्यासाठी कर्ज उपलब्ध करून देऊन प्रोत्साहित करणे.

बचत गटातील ज्या महिलांना स्वतःच्या उद्योगाचा विस्तार करायचा आहे अशा महिलांना योजनेअंतर्गत कर्ज उपलब्ध करून देणे.

महिलांनी सुरु केलेल्या उद्योगाला चालना देणे.

ज्या महिला स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्यासाठी उत्सुक आहेत अशा महिलांना कर्ज उपलब्ध करून देऊन सशक्त व आत्मनिर्भर बनविणे.

राज्यातील महिलांचा या योजनेअंतर्गत सामाजिक व आर्थिक विकास करणे.

राज्यातील महिलांचे जीवनमान सुधारणे.

राज्यातील महिलांना स्वतःचा उद्योग सुरु करण्यासाठी पैशांसाठी कोणावर अवलंबून राहण्याची गरज भासू नये तसेच कोणाकडून जास्त व्याज दराने कर्ज घेण्याची आवश्यकता भासू नये.

महिलांचा सामाजिक स्तर उंचावणे.

महिलांचे भविष्य उज्वल बनविणे.

महिलांना स्वावलंबी बनविणे.

महिलांना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी आर्थिक सहाय्य करणे.

राज्यातील महिलांना स्वरोजगार मिळावा व राज्यात रोजगाराच्या नवीन संधी निर्माण व्हाव्यात व राज्यातील बेरोजगार कमी व्हावी.

महिला आर्थिक दृष्ट्या बळकट व्हाव्यात.

महिलांना रोजगाराच्या शोधात आपल्या घरापासून दूर शहरात तसेच दुसऱ्या राज्यात जाण्याची आवश्यकता भासू नये.

महिलांचे तसेच बेरोजगार नागरिकांचे रोजगारासाठी आपल्या राज्यातून दुसऱ्या राज्यात होणारे स्थलांतरण थांबविणे.

राज्याचा औद्योगिक विकास करणे.

राज्यात महिला उद्योजकांची संख्या वाढविणे.

महिलांचा आत्मविश्वास वाढविणे.

१.७.४ शौचालय अनुदान योजना -

केंद्र सरकार देशातील नागरिकांसाठी विविध योजना राबवित असते व त्याचप्रमाणे राज्य सरकार सुद्धा देशातील नागरिकांच्या विकासासाठी सतत प्रयत्नशील असते आणि त्यासाठी राज्य सरकार वेळोवेळी विविध योजनांची सुरुवात करत असते.

या योजनेअंतर्गत राज्यातील नागरिकांना स्वतःचा शौचालय बांधण्यासाठी 12000/- रुपयांचे आर्थिक सहाय्य्य केले जाते यामध्ये केंद्र सरकारचा ७५) वाटा %९०००व राज्य शासनाचा (रुपये -/ २५) %३०००.असतो (रुपये -/

ग्रामीण भागातील बहुतांश कुटुंबे हि दारिद्र्य रेषेखाली स्वतःचे जीवन जगत असतात व त्यांच्याजवळ उत्पन्नाचा तसेच रोजगाराचा स्थायी स्रोत उपलब्ध नसल्या कारणामुळे त्यांची आर्थिक परिस्थिती कमजोर असते त्यामुळे अशी आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबे स्वतःचे शौचालय बांधण्यासाठी असमर्थ असतात व ते खुल्यावर शौचास बसतात व खुल्यावर शौचास बसल्यावर परिसरात घाण निर्माण होते व सर्वत्र दुर्गंधी पसरते व माशाकीटक यांचा प्रादुर्भाव होतो व . .परिणामी परिसरात रोगराई पसरते व माणसे आजाराला बळी पडतात

या योजनेअंतर्गत लाभार्थी कटुंबाला स्वतःचे वैयक्तिक शौचालय बांधण्यासाठी 12000/- रुपयांचे आर्थिक सहाय्य्य केले जाते व लाभाची रक्कम लाभार्थी कुटुंबाच्या बॅंक खात्यात जमा केली जाते.

महाराष्ट्र शौचालय अनुदान योजनेचा उद्देश -

राज्यातील दारिद्र्य रेषेखाली तसेच दारिद्र्य रेषेच्या वर जीवन जगत असलेल्या आर्थिक दृष्टया गरीब कुटुंबाला स्वतःचे वैयक्तिक शौचालय बांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य्य करण्याच्या उद्देशाने शौचालय अनुदान योजनेची सुरुवात करण्यात आली.

देशाला व राज्याला स्वच्छ बनविणे तसेच नागरिकांना उघड्यावर शौचास बसण्यापासून मुक्त करणे.

शौचालय अनुदान योजनेअंतर्गत राज्यातील नागरिकांचे जीवनमान उंचावणे.

राज्यातील नागरिकांचा सामाजिक व आर्थिक विकास करणे.

आर्थिकदृष्ट्या गरीब कुटुंबाला स्वतःचे शौचालय बांधण्यासाठी अर्थसहाय्य करून त्यांना सशक्त व आत्मनिर्भर बनविणे.

आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबातील नागरिकांना स्वतःचे शौचालय बांधण्यासाठी पैशांसाठी कोणावर अवलंबून राहण्याची आवश्यकता भासू नये तसेच कोणाकडून जास्त व्याजदराने कर्ज घेण्याची आवश्यकता भासू नये या उद्देशाने शौचालय अनुदान योजनेची सुरुवात करण्यात आली आहे.

परिसरात दुर्गंधी तसेच रोगराई पसरण्यापासून रोखणे.

राज्यातील नागरिकांना शौचालय चे महत्व समजावून शौचालय बांधण्यासाठी प्रोत्साहित करणे.

आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबांना उघड्यावर शौचास बसण्याची वेळ येऊ नये या उद्देशाने या योजनेची सुरुवात करण्यात आली आहे.

परिसर स्वच्छ ठेवण्यासाठी प्रेरित करण्याच्या उद्देशाने शौचालय अनुदान योजनेची सुरुवात करण्यात आली आहे.

घरातील महिलांना उघड्यावर शौचास बसण्याची वेळ येऊ नये या उद्देशाने या योजनेची सुरुवात करण्यात आली आहे.

ग्रामीण विकासाला गती देणे.

ग्रामीण भागातील कुटुंबांचे राहणीमान सुधारणे

ग्रामीण भागातील नागरिकांना स्वच्छतेचे महत्व पटवून देऊन जनजागृती करणे व उघड्यावर शौचास बसण्यास प्रतिबंध करणे.

शौचालय अनुदान योजनेचे लाभ-

राज्यातील दारिद्र्य रेषेखालील तसेच दारिद्रय रेषेवरील आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबांना स्वतःचा शौचालय बांधण्यासाठी शौचालय अनुदान योजनेअंतर्गत 12000/- रुपयांचे आर्थिक सहाय्य्य केले जाते.

या योजनेअंतर्गत राज्यातील गरीब कुटुंबाचे जीवनमान सुधारेलआर्थिक दृष्ट्या गरीब . कुटुंबाचा सामाजिक तसेच आर्थिक विकास होईल शौचालय अनुदान योजनेअंतर्गत गरीब कुटुंबे स्वतःचा शौचालय बांधण्यासाठी सशक्त व आत्मनिर्भर बनतील. आर्थिक दृष्ट्या गरीब कुटुंबांना स्वतःचा शौचालय बांधण्यासाठी पैशांसाठी कोणावर अवलंबून राहण्याची गरज भासणार नाही तसेच कोणाकडून जास्त व्याज दराने कर्ज घेण्याची सुद्धा आवश्यकता भासणार नाही. या

योजनेच्या सहाय्याने राज्यातील आर्थिक दृष्ट्या सर्व गरीब कुटुंबे स्वतःचा शौचालय बांधु शकतील. नागरिक उघड्यावर शौचास बसल्यामुळे परिसरात होणारी दुर्गंधी तसेच रोगराई कमी होईल

शौचालय अनुदान योजनेअंतर्गत कुटुंबांना शौचालय बांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य मिळाल्यामुळे ते स्वतःचा शौचालय बंधू शकतील व त्यामुळे त्यांना खुल्यावर शौचास बसण्याची गरज लागणार नाही परिसरात रोजगारी तसेच दुर्गंधी पसरणार नाही.

या योजनेअंतर्गत ग्रामीण विकासाला गती मिळेल.

ग्रामीण भागातील कुटुंबांचे राहणीमान सुधारेल.

१.७.५ गाय गोठा पालन योजना-

महाराष्ट्र राज्याच्या नियोजन विभागाद्वारे राज्यातील शेतकरी तसेच पशुपालकांसाठी त्यांच्या जनावरांना गोठा बांधण्यासाठी सुरु करण्यात आलेली महत्वाची अशी ही योजना आहे.

राज्यातील बहुतांश नागरिक गायम्हैस पाळतात तसेच शेतकरी सुद्धा शेती सोबत जोडधंदा , म्हैस पालन करतात परंतु ग्रामीण भागात बहुतांश जनावरांच्या गोठयाची जागा ही ,म्हणून गाय सदरचे गोठे हे व्यवस्थित नसतात त्यामुळे ,ओबडधोबड व खाचखळग्यानी भरलेली असते .पाऊस ,वारा ,जनावरांना ऊनथंडी यांचा सामना करावा लागतोगोठयामध्ये मोठया प्रमाणावर . जनावरांचे शेण व मूत्र इतरत्र पडलेले असते तसेच पावसाळ्याच्या दिवसांत गोठ्यातील जमीन दलदली सारखी होते व त्या जागेतच जनावरे बसत असल्यामुळे ते विवीध प्रकारच्या आजारांना तसेच काही जनावरांना स् .बळी पडतातनदाह होऊन उपचारांसाठी हजारो रुपये खर्च होतातत्तर .

त्यांच्या शरीराच्या खालील बाजूस जखमा होतात ,म्हशींची कास निकामी होते /काही वेळेस गाई ,व जनावरांचा मृत्यू देखील होतो

या योजने अंतर्गत गायीचा गोठा बांधणीसाठी पशुपालक व शेतकऱ्यांना राज्य शासनाद्वारे ७७ हजार रुपयांपर्यंत आर्थिक सहाय्य देण्यात येते. या योजनेचा मुख्य उद्देश राज्यातील शेतकरी व पशुपालकांना त्यांच्या जनावरांना गोठा बांधण्यासाठी आर्थिक सहाय्य देणे आहे.

गाय म्हैस पालन योजना २०२३ चे उद्दिष्ट-

राज्यातील नागरिकांना त्यांच्या जनावरांसाठी गोठा बांधून देण्यासाठी आर्थिक सहाय्य देणे हा जनावरांचा गोठा अनुदान योजना चा मुख्य उद्देश आहे.

जनावरांना राहण्यासाठी कायमस्वरूपी छत बांधून देणे.

जनावरांचा ऊन.थंडी यांपासून रक्षण करणे ,पाऊस ,वारा ,

शेतकरी तसेच पशुपालकांना जनावरांचा गोठा बांधण्यासाठी आवश्यक पैशासाठी कोणावर अवलंबून राहण्याची गरज भासू नये तसेच कोणाकडून कर्ज घेण्याची गरज भासू नये.

पशुपालक तसेच शेतकऱ्यांना पशुपालनासाठी प्रोत्साहित करणे.

राज्यातील इतर नागरिकांना पशु पालनासाठी आकर्षित करणे.

गाई गोठा योजना २०२४ अंतर्गत एक लाभार्थीस पशु संख्येच्या प्रमाणात मिळणारे अनुदान बाबतची माहिती

कामांची माहिती व पशु संख्येच्या प्रमाणात अनुज्ञेय अनुदान माहिती प्रमाणे-

कामाचा प्रकार		कामाची अंदाजपत्रक अनुदान रक्कम				६०:४० चे प्रमाण
		मजुरी रक्कम	साहित्य रक्कम	एकुण रक्कम	मनुष्य दिन	
जनावरांचा गोठा बांधणे 2 ते ६ गुरे करीता अनुदान	छ्ता विरहित	४२१६/-	४१,१०७/-	४५३२३/-	१७	९:९१
	छ्तासह	६४४८/-	७१,०००/-	७७४४८/-	२६	८:९२

णारे अनुदान रक्कम-

ाचा तपशील/प्रमाण	अनुज्ञेय अनुदान पशु संख्येच्या प्रमाणात	
<u>करीता -</u> (२६.९५ चौ.मी निवारा लांबी ७.७० मी व रुंदी ३.५० व्हाण ७.७ मी X०.२ मी X ०.६५ ० लिटर क्षमतेचे मुत्रसंचय टाके रांना पिण्याच्या पाण्याची २०० टाकी सुध्दा बांधण्यात यावी.	१) २ ते ६ गुरेसाठी एकपट गोठा अनुदान २) १२ गुरांसाठी दुप्पट गोठा अनुदान ३) १८ गुरांसाठी तिप्पट गोठा अनुदान	

बांधण्याची पद्धत-

. निवारा असावा त्याची लांबी ७.७७ मी. व रुंदी ३.५० मी. अस

.× ०.६५ मी आणि .२५० लिटर क्षमतेचे मूत्रसंचय टाके

... टाकी सुद्धा बांधण्यात यावी.

प्रमाण६0:४०लाभार्थी पातळीवर राखण्यासाठी योजने अंतर्गत काम केलेले असावेयाबाबत) . कृषी / ग्रामसेवकसहाय्यक (.यंत्रणा अधिकारी यांचा कामाबाबतचा शिफारस दाखला जोडावा /

सदर लाभार्थी कुटुंब यांनी महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना अंतर्गत वैयक्तिक क्षेत्रावर किमान 20 ते ५० फळझाडे / वृक्षलागवड करण्यात येऊन त्याचे तीन वर्ष संगोपन करून झाडे १००% जिवंत ठेऊन योजनेचा लाभ पुर्ण घेणारे लाभार्थी किंवा चालू वर्ष मध्ये ग्रामपंचायत अंतर्गत सार्वजनिक कामावर मजूर म्हणून किमान १००दिवस काम पुर्ण करणे आवश्यक आहे.

१) वैयक्तिक क्षेत्रावर २० ते ५० फळझाडे / वृक्षलागवड केल्यास : गाय गोठा (छता विरहित) कामाचा लाभाकरिता पात्र असेल.

2) वैयक्तिक क्षेत्रावर ५० पेक्षा जास्त फळझाडे/ वृक्षलागवड केल्यास : गाय गोठा (छतासह) कामाचा लाभाकरिता पात्र असेल.

3) सार्वजनिक कामावर मजूर म्हणून किमान १०० दिवस काम केल्यास : छतासह गोठा कामाचा लाभाकरिता पात्र असेल.

अर्जदाराला पशुपालन असलेबाबतचा पशुधन पर्यवेक्षक पशुधन अधिकारी यांचा दाखला / जोडणे आवश्यक आहे

गाय गोठा करीता २ ते ६ गुरे असणे आवश्यक आहे (जनावरांचे टॅगिंग आवश्यक राहील)

कुटुंबाचे नरेगा ओळखपत्र ऑनलाईन जॉबकार्ड किंवा जॉबकार्ड झेरॉक्स प्रत आवश्यक आहे.

लाभार्थ्यांच्या नावे जमीन / जागा असणे आवश्यक आहे (असल्यास सोबत ७ /१२ व ८ अ व ग्रामपंचायत नमुना ९ चा उतारा (३ महिने आतील) साक्षांकित सत्य प्रत जोडणे आवश्यक)

अर्जदार व्यक्ती सदर गावाचा रहिवाशी असणे आवश्यक आहे (रहिवाशी स्वयंघोषणापत्र)

अर्जदाराचे राष्ट्रीयकृत बँकेत खाते असणे आवश्यक आहे.

सदरचे काम ग्रामपंचायत चालू वार्षिक कृती आराखडा / लेबर बजेट / पुरवणी लेबर बजेट मध्ये नाव समाविष्ट असलेबाबत ग्रामपंचायतचे प्राधान्य क्र. नुसार शिफारस पत्र घेणे आवश्यक आहे.

निवडलेल्या कामाचा / जागेचा अक्षांश-रेखांश असलेला फोटो सह ग्रामसेवक, तांत्रिक सहाय्यक (नरेगा) / पशुधन पर्यवेक्षक, लाभार्थी यांची संयुक्त सहीचा स्थळ पहाणी अहवाल जोडणे आवश्यक आहे.

गाय गोठा अनुदान योजना अंतर्गत २ ते ६ गुरे या करिता ७७ हजार १८८ रुपयांचे अनुदान देण्यात येते तसेच ६ ते १२ गुरांसाठी दुप्पट आणि १८ पेक्षा जास्त गुरांसाठी ३ पट अनुदान देण्यात येते.

१.७.५प्रधानमंत्री आवास योजना -

२३ मार्च २०१६ रोजी केंद्रीय कॅबिनेटने २०२२ पर्यंत सर्वांसाठी घरी या अभियानांतर्गत प्रधानमंत्री आवास योजना- ग्रामीण या योजनेला मान्यता दिली. या योजनेचे अंमलबजावणी एक एप्रिल २०१६ पासून करण्यात आली. औपचारिक सुरुवात २० नोव्हेंबर २०१६ पासून करण्यात आली. या योजनेची मुख्य उद्दिष्टे म्हणजे-

१.२०१६-१७ ते २०१८-१९ या तीन वर्षात ग्रामीण भागात एक कोटी घरे बांधणे.

२. घराचे क्षेत्रफळ २५ चौरस मीटर एवढे करण्यात आले.

३. घर बांधण्यासाठी सपाट प्रदेशात १.२ लाख रुपये डोंगराळ दुर्गम भागात १.३ लाख रुपये सहाय्याची तरतूद केली आहे.

४. या योजनेचे लाभार्थी इंदिरा आवास योजनेप्रमाणे आहे. फक्त त्याची निवड ग्रामसभेद्वारे केली जाईल.

५. या योजनेअंतर्गत घर हे स्वयंपाकाची जागा, एलपीजी, वीज कनेक्शन, शौचालय आणि अंघोळीची जागा, पेय जल इत्यादी सुविधांसह असेल. पैसे लाभार्थ्यांच्या खात्यात इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने भरले जातील. ही योजना स्किल इंडिया, डिजिटल इंडिया, मेक इन इंडिया, जन धन योजना इत्यादींवर आधारलेली आहे.

लाभार्थीला घरबांधणीसाठी ७० हजार रुपये पर्यंतचे कर्ज सुद्धा मिळू शकेल. परंतु ते ऐच्छिक आहे.

नरेगा योजनेअंतर्गत ९० दिवसाचे अकुशल काम प्राप्त करण्यासाठी लाभार्थ्याला अधिकार आहे. त्यांना कामाच्या ठिकाणी ४५ दिवसाचे कौशल्य प्रशिक्षण उपलब्ध करून दिले जाईल. अशाप्रकारे नवीन प्रधानमंत्री आवास योजना- ग्रामीण सुरू केली आहे

प्रधानमंत्री आवास योजना)PMAY हा भारत सरकारचा (३१ मार्च २०२३ पर्यंत दोन कोटी परवडणारी घरे तयार करण्यासाठी झोपडपट्टीतील रहिवाशांना परवडणारी घरे देण्याचा उपक्रम आहे. .

PMAY योजना दोन भागात विभागली आहे: प्रधानमंत्री आवास योजना (शहरी) (PMAY-U) प्रधानमंत्री आवास योजना (ग्रामीण) (PMAY-G आणि PMAY-R) ही योजना शौचालये, वीज, उज्ज्वला योजना एलपीजी, पिण्याचे पाणी, जन धन बँकिंग सेवा आणि शाश्वत जीवन सुनिश्चित करण्यासाठी घरे यांच्या सुलभतेची हमी देण्यासाठी इतर उपक्रमांशी देखील जोडलेली आहे.

प्रधानमंत्री आवास योजनेची वैशिष्ट्ये -

प्रधानमंत्री आवास योजनेच्या मुख्य बाबी खालीलप्रमाणे आहेत .२० वर्षासाठी ,PMAY योजनेच्या लाभार्थ्यांना गृहकर्जावर वार्षिक ६.५० .अनुदानित व्याजदर प्राप्त होतो %तळमजल्यावर दिव्यांग आणि वृद्धांना प्राधान्य दिले जाते इकोफ्रेंडली आणि टिकाऊ तंत्रज्ञानाचा वापर करून इमारती -

-प्रणालीचा क्रेडिट ,बांधल्या जातात या योजनेत संपूर्ण शहरी भागांचा समावेश होतो सुरुवातीपासून लिंक्ड सबसिडी भाग भारतात सर्व वैधानिक शहरांमध्ये लागू केला जातो.

प्रधानमंत्री आवास योजनेची व्याप्ती-

योजनेची व्याप्ती खाली नमूद केली आहे" .PMAY-U ही योजना "२०१५ ते २०२२ या कालावधीत राबविण्यात येत आहे आणि ती २०२२ पर्यंत सर्व पात्र कुटुंबांना आणि लाभार्थ्यांना घरे उपलब्ध करून देण्यासाठी राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमार्फत अंमलबजावणी करणाऱ्या एजन्सींना केंद्रीय सहाय्य देईलज्यामध्ये हे ,ही योजना संपूर्ण शहरी भागासाठी जबाबदार आहे . वैधानिक शहरे :समाविष्ट आहे, अधिसूचित नियोजन क्षेत्रे, विकास प्राधिकरणे, विशेष क्षेत्र, विकास प्राधिकरणे, औद्योगिक विकास प्राधिकरणे, राज्य कायद्यांतर्गत शहरी नियोजन आणि नियमन कार्ये सोपवलेली इतर कोणतीही प्राधिकरणे मिशन ,संपूर्णपणे ,१७ जून २०१५रोजी कार्यान्वित झाले आणि ३१ मार्च २०२२ पर्यंत चालवले जाईलजे ,संबंधित सबसिडी घटक वगळता-क्रेडिट . हे अभ ,केंद्रीय क्षेत्र योजना म्हणून लागू केले जाईलयािन केंद्र प्रायोजित योजना)CSSम्हणून (.चालवले जाईल

प्रधानमंत्री आवास योजनेंतर्गत लाभार्थी-

अनुसूचित जाती :योजनेत नावनोंदणी करू शकणारे लाभार्थी खाली सूचीबद्ध आहेत PMAY अनुसूचित जमाती महिला आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत विभाग कमीउत्पन्न गट लोकसंख्या मध्यम उत्पनन गट १)६ लाख ते १२ लाख दरम्यान कमावणारे लोक २ मध्यम उत्पन्न गट ((१२ लाख ते १८ लाख दरम्यान कमावणारे लोक(

प्रधानमंत्री आवास योजना पात्रता -

लाभार्थींचे :येथे खालील आवश्यक गोष्टी आहेत ,योजनेचा लाभ घेण्यास पात्र होण्यासाठी PMAY वर्षापेक्षा जास्त ७० कमाल वयनसावे जर लाभार्थी कमी) उत्पन्न गटातील-LIG(, वार्षिक उत्पन्न रु .च्या दरम्यान असावे.३-६ लाख प्राप्तकर्त्याच्या कुटुंबात पतीपत्नी आणि अविवाहित मुलांचा , त्यांच्या ,समावेश असावा लाभार्थ्याकडे भारतातील कोणत्याही राज्यात पक्के घर असू नये नावावर किंवा कुटुंबातील इतर कोणत्याही सदस्याचेकुटुंबातील एक प्रौढ ,घराच्या मालकीसाठी . PMAY महिला सदस्य संयुक्त अर्जदार असणे आवश्यक आहे कर्ज अर्जदाराने यापूर्वी कार्यक्रमांतर्गत घर खरेदी करण्यासाठी कोणतेही केंद्र किंवा राज्य सरकारचे अनुदान किंवा लाभ .वापरलेले नसावेत

१.७.७ अटल भूजल योजना -

सहभागात्मक भूजल व्यवस्थापनासाठी संस्थात्मक आराखडा मजबूत करण्याच्या मुख्य उद्देशाने ही योजना पथदर्शी म्हणून तयार करण्यात आली आहे.

भूजल कमी होण्याच्या सतत वाढत चाललेल्या समस्येची कबुली देण्यासाठी आणि त्यावर नियंत्रण ठेवण्यासाठीभारत सरकारन ,े २०१८ मध्ये जागतिक बँकेकडून आर्थिक मान्यता मिळाल्यानंतर डिसेंबर २०१९ मध्ये अटल भुजल योजना)ABYती जलजीवन मिशन अंतर्गत सुरू .सुरू केली (.करण्यात आली आहे

अटल भुजल योजना)ATAL JALही जलशक्ती मंत्रालयाची सामुदायिक सहभागातून भूजल (व्यवस्थापन सुधारण्यासाठी एक केंद्रीय क्षेत्र योजना आहे.या योजनेचा एकूण परिव्यय रु .६००० कोटी आहे आणि ती ५ वर्षांच्या कालावधीत (२०२०-२१ते २०२४-२५.लागू केली जाणार आहे (

योजनेचे विहंगावलोकन-

अटल भुजल योजना)ATAL JALहा देशातील भूजल स्त्रोतांचा दीर्घकालीन शाश्वतता सुनिश्चित (करण्यासाठीचाएक उपक्रम आहे ,नदी विकास आणि गंगा पुनरुज्जीवन विभाग ,जलसंपदा . जलशक्ती मंत्रालय सात राज्यांमध्ये ओळखल्या जाणाऱ्या भूगर्भातील पाण्याचा ताण असलेल्या हवामान ,जे भौगोलिक ,पद्धतींचा अवलंब करत आहे 'बॉटम अप' आणि 'टॉप डाउन' ब्लॉक्समध्ये आणि जलविज्ञानाच्या श्रेणीचेप्रतिनिधित्व करतेसहभागी भूजल .आणि सांस्कृतिक सेटिंग्ज . व्यवस्थापनासाठी संस्थात्मक आराखडा मजबूत करणे आणि शाश्वत भूजल संसाधन ATAL व्यवस्थापनासाठी सामुदायिक स्तरावर वर्तनात्मक बदल घडवून आणणे या प्रमुख उद्देशाने नवीन योजनांचे /चालू ,क्षमता निर्माण ,जागरूकता कार्यक्रम .ची रचना करण्यात आली आहे JAL एकत्रीकरण आणि सुधारित कृषी पद्धती इत्यादींसह विविध हस्तक्षेपांद्वारे हे हाती घेण्याची योजना .या योजनेत आहे

अटल जलमध्ये दोन प्रमुख घटक आहेत:

- संस्थात्मक बळकटीकरण आणि क्षमता निर्माण घटक राज्यांमध्ये शाश्वत भूजल व्यवस्थापनासाठी संस्थात्मक व्यवस्था मजबूत करण्यासाठी देखरेख नेटवर्क सुधारणे , .पाणी वापरकर्ता संघटनांचे बळकटीकरण इ .क्षमता वाढवणे
- सुधारित भूजल व्यवस्थापन पद्धतींमध्ये यश मिळवण्यासाठी राज्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रोत्साहन घटक जल सुरक्षा योजना ,जसे की डेटा प्रसार ,तयार करणेचालू योजनांच्या . मागणी बाजू व्यवस्थापन ,अभिसरणाद्वारे व्यवस्थापन हस्तक्षेपांची अंमलबजावणी .पद्धतींचा अवलंब करणे इ

अटल भूजल योजना

TOLL FREE NO:1800110121

भूजल पातळी मोजमाप

ग्रामपंचायत - पांढुर्ली तालुका - सिन्नर जिल्हा - नाशिक

	विहीर मालकाचे नाव	खोली (मी.)	व्यास (मी.)	कठडा उंची	ऑक्टो 2022	नोव्हें 2022	डिसें 2022	जाने 2023	फेब्रु 2023	मार्च 2023	एप्रिल 2023	मे 2023	जून 2023	जुलै 2023	ऑगस्ट 2023	सप्टें 2023	ऑक्टोबर 2023	नोव्हेंबर 2023	डिसें 2023
	ग्राम पंचायत विहीर समाज मंदिर मागील	10.70	3.50	0.00	3.50	4.10	4.50	5.00	5.90	7.00	7.50	8.00	8.20	11.20	8.70	8.50	8.30	7.50	[illegible]
	ग्राम पंचायत विहीर	21.30	5.00	2.70	2.00	2.80	3.40	4.50	6.10	9.50	10.20	11.00	11.30	9.20	8.50	8.40	8.20	8.20	[illegible]
	श्री दिलीप हनुमंता वाजे	14.90	4.00	0.00	1.40	2.70	3.90	7.00	7.80	8.60	8.80	9.00	9.60	9.10	6.50	6.70	6.50	7.50	[illegible]
	श्री शिवराम रामकृष्ण वाजे	10.70	4.20	0.30	0.80	1.80	3.40	5.20	6.10	7.00	7.50	8.20	9.10	8.20	7.10	7.50	7.20	7.50	7.60
	श्री माणिक घुगे	10.70	3.50	0.10	1.10	2.70	4.80	5.80	6.40	7.30	7.50	8.10	8.70	12.00	8.50	8.70	8.50	7.50	7.30
	श्री नानासाहेब गणपत देशमुख	15.00	3.00	0.60	2.10	3.80	5.80	7.10	8.90	10.00	10.40	11.00	11.60	11.70	12.10	14.00	14.20	14.50	14.40
७	श्री चंद्रीनाथ रामचंद्र वाजे	17.00	6.00	0.90	2.00	4.20	6.20	7.90	10.40	12.30	12.70	13.20	13.80	12.20	11.30	12.00	12.20	12.50	12.40
८	श्री भास्कर लक्ष्मण वाजे	18.30	4.00	0.60	2.00	3.20	5.90	7.80	10.90	12.80	13.20	14.00	14.70	13.20	12.70	12.50	12.20	12.50	12.30
९	श्री ज्ञानोबा कचा पवार	21.30	5.00	0.30	1.40	3.80	5.10	8.10	12.10	14.60	15.00	15.50	16.00	10.30	8.50	8.30	8.50	7.50	8.20
१०	श्री टेकिराम निमाळ	10.70	5.00	0.60	4.20	5.00	5.40	6.10	7.00	7.80	8.20	10.00	10.30	9.50	7.30	5.70	3.50	6.50	6.70

पर्जन्य मोजमाप	जून 2023	जुलै 2023	ऑगस्ट 2023	सप्टें 2023	ऑक्टो 2023	नोव्हें 2023	डिसें 2023	जाने 2024	फेब्रु 2024	मार्च 2024	एप्रिल 2024	मे 2024	जून 2024	जुलै 2024	ऑगस्ट 2024	सप्टें 2024	ऑक्टोबर 2023	नोव्हेंबर 2023	डिसें 20[illegible]
	70.20	134.40	89.00	258.00	4.40	12.60													

(स्रोत - पांढुर्ली ग्रामपंचायत)

अपेक्षित प्रभाव-

स्थानिक समुदायांच्या सक्रिय सहभागाने प्रकल्प क्षेत्रात जल जीवन मिशनसाठी स्त्रोत शाश्वतता.

शेतकऱ्यांचे उत्पन्न दुप्पट करण्याच्या उद्दिष्टात योगदान देईल.

सहभागात्मक भूजल व्यवस्थापनाला चालना देईलमोठ्या प्रमाणावर पाणी वापर .;कार्यक्षमता आणि सुधारित पीक पद्धती

भूजल संसाधनांचा कार्यक्षम आणि न्याय्य वापर आणि समुदाय स्तरावर वर्तणुकीतील बदलांना प्रोत्साहन देते.

म्हणून संशोधक पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक लाभाचे अध्ययन करणार आहे.

प्रकरण दुसरे

संदर्भ साहित्याचा आढावा आणि संशोधन पद्धती

२.१ प्रस्तावना-

कृषी व ग्रामीण क्षेत्राच्या विकासात विविध घटकांचे योगदान आहे. यामध्ये बँका, स्वयंसहायता गट, शासकीय योजना, तसेच नाबार्ड, राज्य शासन व केंद्र शासनाद्वारे अमलात आणल्या जाणाऱ्या विविध योजनांचा समावेश होतो. ग्रामीण भागाचा विकास आज खऱ्या अर्थाने करणे आवश्यक आहे. कारण बहुतांश जनता ग्रामीण भागात राहते. त्यामुळे ग्रामीण भागाच्या विकासावर लक्ष केंद्रित केलेले दिसून येते.

ग्रामीण भारताच्या विकासामध्ये विविध घटकांचे योगदान अभ्यासण्याचा प्रयत्न अनेक संशोधकांनी केलेला आहे. कृषी क्षेत्र व लघु उद्योगांना केलेल्या वित्त पुरवठ्यामुळे ग्रामीण भागाचा विकास होण्यास मदत झालेली दिसून येते. अनेक संशोधकांनी केलेल्या अभ्यासांपैकी काही संशोधकांच्या संशोधन साहित्याचा आढावा येथे घेण्यात आलेला आहे.

एखाद्या समस्येच्या मुळाशी जाण्यासाठी संबंधित साहित्याचा आढावा संशोधन प्रक्रियेत घेतला जातो. यामध्ये पूर्वी केलेल्या वैज्ञानिक चौकशीचा समावेश केला जातो. तसेच ग्रंथ स्वरूपातील प्रकाशन, साहित्य, माहिती व सैद्धांतिक स्वरूपाची साहित्य यांचाही आढावा घेतला जातो. सर्व प्रकारच्या वैज्ञानिक संशोधनामध्ये संबंधित साहित्याचा आढावा हा एक महत्त्वाचा भाग असतो. संशोधक जेवढे संदर्भ ग्रंथाचे वाचन अधिक करेल, तेवढे त्याचे संशोधन सखोल अचूक असण्याची शक्यता जास्त असते. या संबंधित साहित्याच्या आढाव्याच्या पायावर संशोधनाची पुढील इमारत रचली जाते. साहित्य वाचल्यावर त्याचे मनन -चिंतन करणे, नोंदी करणे आवश्यक असते. यामुळे सर्व सार संशोधकाच्या हाती येते. यासाठी अनेक ग्रंथालयांना भेटी द्याव्या लागतात. विविध व्यक्तींना संस्थांना भेटी द्याव्या लागतात. व वेळच्यावेळी सर्व नोंदणी ठेवाव्या लागतात.

संबंधित साहित्याच्या आढाव्याशिवाय कोणताही प्रकल्प, संशोधन पूर्ण होऊ शकत नाही. एखाद्या समस्या विषयी खोलवर आकलन किंवा व्यापक संशोधनातील साहित्याच्या आढाव्यामुळे येथे संशोधन अंतर्गत संपादने तपासून घ्यावे लागतात. त्यांचे मूल्यमापन करावे लागते. यासाठी प्राप्त काहीतरी पाया हवा आणि तो संबंधित आढाव्यामुळे उपलब्ध होतो. म्हणून प्रस्तुत प्रकरणात संबंध साहित्याचा आढावा व संशोधकांचा आढावा घेतला आहे.

संदर्भ साहित्याचा आढावा घेताना किती प्रमाणात संदर्भ साहित्याचा वापर करायचा, हे संशोधनाचा हेतू आणि व्यापकता यावर ठरत असते. संशोधन विषय निवडल्यानंतर आपण संशोधन करत असलेल्या विषयावर आणि प्रश्नांवर इतर कोणी संशोधन केले आहे का, याची पूर्व पडताळणी आवश्यक असते. उपलब्ध संशोधन साहित्याचा आढावा घेतल्यामुळे संशोधकाला त्यांनी निवडलेल्या संशोधन विषयासंबंधी अधिक स्पष्टता तर येतेच, तसेच पूर्वीच्या संशोधनातील संशोधन प्रश्न त्यात अवलंबिलेले पद्धतीशास्त्र, संशोधन निष्कर्ष समजतात.

संदर्भ साहित्याचा आढावा घेताना आपल्याला संशोधनाची उद्दिष्टे, संशोधनाची दिशा याबाबत निश्चिती मिळते. संदर्भ साहित्याचा आढावा घेताना उपलब्ध साहित्याचा आढावा नजरेसमोर ठेवून संकल्पना आणि विश्लेषण यातील गुंत कोणत्या प्रकारे अभिव्यक्त झाली आहे अथवा होऊ शकते याचा अंदाज मिळू शकतो.म्हणून प्रस्तुत प्रकरणात संबंध साहित्याचा आढावा व संशोधकांचा आढावा घेतला आहे.

संशोधकाने संशोधनासाठी निवडलेला विषय पांढुर्ली गावातील शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना होणाऱ्या आर्थिक लाभाचे अध्ययन हा असून संशोधकाने पांढुर्ली गावात शासकीय योजनांचा लाभार्थ्यांना कशाप्रकारे, कोणत्या स्वरूपात आणि किती लाभ होतो, याच्या आर्थिक आणि सामाजिक अध्ययन करत असताना संशोधन कार्य पूर्ण करण्यासाठी संशोधन विषयाशी संबंधित वेगवेगळ्या संदर्भ साहित्यांचा आढावा घेतला.

सारांश -

शासकीय योजना :: ही काळाची गरज आहे. " गाव सुधारले की देश सुधारतो. " ह्या भावनेने गावागावांमध्ये स्वयंरोजगार आणि सूक्ष्म उद्योग, व्यवसायांना चालना देण्यासाठी आणि आर्थिक आणि सामाजिक विकास लक्षात घेऊन भारत सरकारने वेगवेगळ्या योजना राबविण्यास सुरुवात केली. या योजनांमुळे वेगवेगळ्या गटातील लोकांचा आर्थिक आणि सामाजिक विकास होण्यास मदत झाली आहे. शासकीय योजनांमुळे पायाभूत सुविधांचा विकास झालेला आहे. शेती क्षेत्र आणि शेतीपूरक व्यवसायांचा विकास होण्यासाठी शासकीय योजनेची भूमिका महत्त्वाची आहे. शासकीय योजनांद्वारे दिला जाणारा आर्थिक लाभ यामुळे लाभार्थ्यांना आर्थिक हातभार लागलेला आहे. शासकीय योजनांमार्फत केला जाणारा वित्तपुरवठा यामुळे लाभार्थ्यांच्या आर्थिक आणि सामाजिक स्थितीवर अनुकूल परिणाम झालेले दिसून येतात. कृषी आणि कृषी क्षेत्राशी संबंधित व्यवसायांचा विकास झाल्यामुळे लाभार्थ्यांच्या उत्पन्नात वाढ होऊन त्यांच्या राहणीमानाच्या स्थितीत सुधारणा झालेली आहे.

सन 1982 पासून नाबार्ड देशातील कृषी क्षेत्र आणि ग्रामीण भागाच्या विकासासाठी विविध योजना राबवित असून त्यासाठी बँकांना पुनर्वितपुरवठा करून बँकांमार्फत विविध योजनांसाठी लागणारा वित्त पुरवठा करत आहे. विविध योजनांसाठी करत असलेल्या वित्त पुरवठ्यामध्ये अनेक योजनांसाठी अनुदान देण्याचे कार्य करते. यामुळे कृषी व ग्रामीण विकासात मदत होत असल्याचे दिसते. त्याचबरोबर विविध योजनांमुळे शेतकरी वर्ग कृषी बरोबर जोडधंदा म्हणून कुक्कुटपालन, दुग्ध व्यवसाय यांसारखे व्यवसाय करत आहे. परिणामी शेतकरी व शेतीचा विकास होऊन देशाच्या आर्थिक स्थिती सुधारणा होण्यास मदत होत आहे. गावामध्ये शासकीय योजनांची व्यापकता अभ्यासली असता असे दिसून येते की या शासकीय योजनांचा किती प्रमाणात लाभ मिळतो? शासकीय योजनेचा ज्या कामासाठी आर्थिक लाभ घेतलेला आहे त्याच कामासाठी वापर केला जातो किंवा नाही हे संशोधन अभ्यासातून स्पष्ट होते.

संशोधनातून शासकीय योजनेचे कार्यक्षेत्र मोठे आहे असे लक्षात येते. शासकीय योजनांचा विस्तार हा मोठा असल्याने शासकीय योजनेचा सविस्तर अभ्यास करण्यास मर्यादा येतात. तसेच शेती निसर्गाच्या लहरीपणावर अवलंबून असल्याने शेतीमधून मिळणारे उत्पन्न अनिश्चित व अल्प असते. त्यामुळे बहुसंख्य शेतकऱ्यांचे राहणीमान निकृष्ट प्रतीचे आढळते. त्यामुळे गावामध्ये व्यवसायाचा विकास केला तर तो व्यवसाय सुरू करणाऱ्या व त्यात गुंतलेल्या लोकांच्या उत्पन्नात वाढ होऊ शकते आणि त्यांचे राहणीमान सुधारू शकते. त्याचप्रमाणे ग्रामीण भागातील लोकांचे उत्पन्न कमी असल्याने त्यांची बचत क्षमता कमी आहे. त्यामुळे गुंतवणूक कमी आहे. ग्रामीण भागातील बचत क्षमता वाढवायची असेल तर शेती आणि व्यवसायांचा विकास करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे लोकांची उत्पन्न वाढवून बचत वाढेल या दृष्टीने हे संशोधन महत्वाचे आहेत. गावामध्ये बचत गटांद्वारे वेगवेगळ्या प्रवर्गातील महिलानी एकत्र येऊन वेगवेगळे व्यवसाय सुरू केलेले आहे त्यामध्ये केक तयार करणे, खाद्यपदार्थ तयार करणे, पापड करणे, पॅकिंग करणे, सौंदर्य प्रसाधने तयार करणे, शिवणकाम यांसारखे व्यवसाय सुरु केलेले आहे. महिला बचत गट कर्ज योजनेअंतर्गत बचत गटांना कर्ज पुरवठा अत्यंत कमी व्याज दराने बँकांमार्फत उपलब्ध होत असल्याने महिलांच्या आर्थिक स्थितीत सुधारणा होऊन स्त्री सक्षमीकरणाला प्रोत्साहन मिळत आहे. अशा पद्धतीने विविध शासकीय योजनांमुळे गावाचा आणि गावातील लाभार्थ्यांचा विकास झालेला आहे. हे संशोधन अभ्यासातून स्पष्ट होते

संदर्भसूची-

१. विकास समर्पित मासिक योजना) विशेष मुलाखत- आर माधवन)

२. आपला संकल्प विकसित भारत

3. स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड सामाजिक शास्त्र विद्याशाखे अंतर्गत अर्थशास्त्र विभागातील पीएचडी पदवीसाठी सादर केलेला शोध प्रबंध- गणपत गोपाळ गायकवाड

५. डॉक्टर एस व्ही ढमढेरे - भारतीय आर्थिक पर्यावरण -डायमंड पब्लिकेशन, पुणेपान) नं.121,122(

६. आर्थिक सहाय्य व अनुदान मार्गदर्शिका

आर्थिक महामंडळ यांच्या अनुदान व कर्ज योजना - संकलक लेखक- दिपक स. पुरी

संपादक - माहिती प्रवाह पब्लिकेशन अँड सेल्स

Website -

१. https://www.fincash.com/l/mr/pradhan-mantri-awas-yojana

२.https://sjsa.maharashtra.gov.in/mr/scheme-category/disability-welfare

३. https://sarkariyojnainfo.in/gay-gotha-yojana-maharashtra-apply-online/

४.https://byjusexamprep.com/mpsc/atal-bhujal-yojana-in-marathi

५..https://www.mahayojanaa.in/2023/05/kendra-sarkari-yojana-list-marathi%20.html?m=1

६.https://www.maharashtra.gov.in/Site/1604/scheme

७ .https://www.zpsatara.gov.in/vibhag-swachbhratmission

८. https://sarkariyojnainfo.in/sandas-yojana-maharashtra/

९. https://udyojak.org/importance-of-self-help-group-bachat-gat/

मविप्र समाजाचे

श्रीमती विमलाबेन तेजूकाया कला, विज्ञान आणि वाणिज्य महाविद्यालय,देवळाली कॅम्प,नाशिक

अर्थशास्त्र विभाग वर्ष -२०२३-२४

आर्थिक व सामाजिक सर्वेक्षण

१) प्रश्नावली भरुन देणाऱ्याचे नाव -

२) गाव - तालुका - जिल्हा - नाशिक

३) वय वर्ष -

४) शिक्षण -

अ) प्राथमिक ☐ ब) माध्यमिक ☐ क) उच्च माध्यमिक ☐ ड) पदवी /पदव्युत्तर ☐ इ)निरक्षर ☐

५) कुटुंबाचे वार्षिक उत्पन्न रुपये -

६) कुटुंबातील सदस्य संख्या - (व्यवसाय - शेती नोकरी मजुरी इतर व्यवसाय याप्रमाणे)

अ.क्र.	कुटुंबातील सदस्य	नाते	वय	शिक्षण	व्यवसाय /नोकरी	दरमहा उत्पन्न
१						
२						
३						
४						
५						

७) बँकेत खाते आहे का ? होय ☐ नाही ☐

८) बँकेचे नाव

९) तुम्ही कोणती बचत करता ?

१०) घराचा प्रकार - मातीचे ☐ विटाचे ☐ दगडी ☐ झोपडी ☐ भाडे ☐ स्वत:चे ☐

११) घरात खालील पैकी कोणत्या वस्तू आहे.

वीज कनेक्शन ☐ सिलिंग फॅन ☐ दुचाकी ☐ रंगीत टी.व्ही. ☐ फ्रीज ☐

वाॅशिंग मशीन ☐ लॅपटॉप ☐ कार / व्हॅन ☐ एसी ☐

१२) पशुधनाचे प्रकार आणि संख्या - गाय ☐ म्हशी ☐ शेळी ☐ कोंबडया ☐ इतर ☐

१२) अ) रहात्या घराचे व झोपडीचे वर्णन -

अ) दगडमातीचे घर - होय/नाही   ब) बेघर योजनेतील घर - होय/नाही

क) झोपडी -   ड) वरीलपैकी एकही नाही

इ) बगला -   ई) सिमेंटचे -

ब) घराचे आकारमान -

१) क्षेत्रफळ -   २) खोल्या-   ३) खिडक्या-   ४) किमत -

१३) उत्पन्नाची प्रमुख साधने कोणती ?

अ) १) एकुण मालकाची जमीन (एकरमध्ये) -

२) खंडाने घेतलेली जमीन -   ३) एकूण क्षेत्रफळ -

ब) १) स्वत कसलेली -   २) खडाने दिल्ली -

३) एकूण -

क) कसलेली जमीनीचे वर्गीकरण (एकरमध्ये)

१) बागाईत -   २) कोरडवाहू -   ३) एकूण -

१४) उत्पन्नाची इतर साधने कोणती

अ) शेतमजूर कुटुंबातील किती व्यक्ती काम करतात -

ब) गडी/सालदार म्हणून कुटुंबातील किती व्यक्ती आहेत -   क) त्यांना मिळणारे उत्पन्न -

ड) किती तास काम करता -

१५) कर्ज परिस्थिती विषयक टेबल -

अ.नं.	कर्ज कुणाकडून घेतले	उद्देश	रक्कम	मुदत	व्याज	तारण	परतफेड केली
१							
२							
३							
४							

१६) बचतीचा टेबल -

अ.नं.	कोणत्या प्रकारची बचत	रक्कम	बचतीचे स्थान/ठिकाण	व्याजदर
१	सोने			
२	डिपॉझीट			
३	एल.आय.सी.			
४	बचत नाही			

१७) आपण जमीन गहाण ठेवली आहे काय ? असल्यास

१) कारण ....

२) किती रकमेसाठी -   ३) किती वर्ष -

१०) आपण शासकीय योजनांचा लाभ घेता घेतला आहे काय? होय ☐ नाही ☐

११) आपण कोणत्या शासकीय योजनांचा लाभ घेतला आहे.

अ) रमाई व शबरी घरकुल योजना ☐ ब) पीएम किसान योजना ☐

क) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय वृद्धापकाळ निवृत्तीवेतन योजना ☐ ड) आम आदमी विमा योजना ☐

इ)संजय गांधी निराधार अनुदान योजना ☐ ई) महात्मा जन आरोग्य योजना इतर योजना ☐

उ) इतर --

१२) आपणास शासकीय योजनांची माहिती कोणाकडून मिळाली आहे?

अ) ग्रामसेवक ☐ ब) तलाठी ☐ क) सरपंच ☐ ड) सामाजिक कार्यकर्ता ☐ इ) अन्य ☐

१३) आपण शासकीय योजनेमार्फत कर्ज घेतले आहे का? होय ☐ नाही ☐

१३) आपणास सबसिडी मिळाली आहे का? होय ☐ नाही ☐

14) कर्जाची परतफेड नियमित करतात का? होय ☐ नाही

15) शासकीय योजनांचा लाभ घेताना कोणत्या अडचणी आल्या?

अर्ज करण्याबाबत ☐ ब) कागदपत्रांबाबत ☐ क) शासकीय यंत्रणे बाबत ड) इतर ☐

२०) शासकीय योजनेचा लाभ घेतल्यामुळे आपणास काय फायदा झाला?

अ) स्वयं: रोजगार मिळाला ☐ ब) उत्पन्नात वाढ झाली ☐

क) कुटुंबाची आर्थिक परिस्थिती सुधारली ☐ ड) काहीही फायदा झाला नाही ☐

२१) शासकीय योजना असायला हव्यात का? होय ☐ नाही ☐

२२) शासकीय योजनांची अंमलबजावणी योग्य प्रकारे होते काय? होय ☐ नाही ☐

प्रश्नावली भरून देणाऱ्याची सही

मोबाईल क्रमांक

S.V.K.T. COLLEGE DEOLALI CAMP
IQAC
INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

A

PROJECT REPORT

ON

"A STUDY OF CONSUMER SATISFCATION AT SHRIRAM LIFE INSURANCE".

SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF

M.COM DEGREE

BY

KIRAN JAYPRAKASH KHARWAR

UNDER THE GUIDANCE OF

DR. U.Y. GITE

MVP SVKT College

ACADEMIC YEAR -2023-2024.

DEPARTMENT OF COMMERCE

SMT. VIMLABEN KHIMJI TEJOOKAYA

ARTS, SCIENCE AND COMMERCE COLLEGE,

DEOLALI CAMP. DIST. NASHIK.

IQAC
S.V.K.T. College Deolali Camp * Internal Quality Assurance Cell *

Maratha Vidya Prasarak Samaj's

Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya

ARTS, SCIENCE AND COMMERCE COLLEGE,

Deolali Camp, Dist. Nashik

CERTIFICATE

This is to Certify that,

Shri/Miss Kiran Jayprakash Kharwat

of M.Com Part II (Sem. IV) Seat No. 14436 *has satisfactorily completed his/her Project Work in the Subject of* "A study of consumer satisfaction at shriram life insurance".

as partial fulfillment for the degree of Master of Commerce, as laid down by the Savitribai Phule Pune University for the Academic Year 2023-24.

Project Guide
Dr. Vimila Y. Hile

Dr. V.G. Gaikwad
(Commerce Dept.)
H.O.D.

Dr. S. S. Kale
PRINCIPAL
Principal
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya, Arts, Science & Commerce College, Deolali-Camp (Nasik)

(Internal Examiner)
13/3/24

(External Examiner)
13/3/024

SHRIRAM
Life Insurance
IN PARTNERSHIP WITH Sanlam

S.V.K.T. COLLEGE DEOLALI CAMP
IQAC
INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

Date: 4.4.2024

CERTIFICATE OF PROJECT

This is to certify that **Ms. Kiran Jayprakash Kharwar** from S.V.K.T. College, Deolali Camp, Nashik has completed the Project work. with Shriram Life Insurance Company Limited for dated 4.4.2024.

During this Project Work her performance was satisfactory and best tothe Industry. We wish her all the best for future endeavors.

SHRIRAM CONTACT CENTER
NASHIK

Shriram Life Insurance Company Limited
Shop No.3, First Floor, ICON Plaza,
Near Sai Plaza, Datta Mandir, Nashik Road,
Nashik, Maharashtra- 422101

ACKNOWLEDGEMENT

It gives me great pleasure to acknowledge my deep sense of gratitude to all of those who have helped me in completing this project successfully.

First of all, I would like to thank University of Pune for providing me an opportunity to undertake a project as a partial fulfillment of M. Com Degree.

I express my sincere thanks to our Principal Dr. S. S. Kale for their encouragement.

I express my deep sense of gratitude to all the personages who responded promptly and enthusiastically to my requests for frank comments despite their congested schedules.

I thank them all for providing me with necessary information and also suggesting their valuable views regarding the completion of the project.

I owe my deep gratitude and regards to my project guide Prof Dr. Urmila Y. Gite her exemplary guidance, monitoring and constant encouragement throughout the course of this project.

Last but not least, I am thankful to my family members and friends for their whole hearted support.

Date: 13/05/2024

Kiran Jayprakash Kharwar

DECLARATION

I Hereby declare that, I Kiran Jayprakash Kharwar the student of Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya Arts, Science and Commerce College Deolali camp Dist. Nashik has completed the project report entitled "To study the customer satisfaction at Shriram Life insurance" Submitted by me to the Savitribai Phule Pune University in partial fulfillment of the requirements for the award of the course Master of Commerce under the guidance of Dr U.Y. Gite. The report is my original work and the conclusions drawn therein are based on the material collected by myself.

The project report submitted is my own work and has not been duplicated form any other source. I shall be responsible for any unpleasure moment/situations.

Kiran Jayprakash Kharwar

Table of Content

Chapter No.	Particulars	Page No.
	ACKNOWLEDGEMENT	4
	DECLREATION	5
1	**INTRODUCTION**	
	1.1Introduction	8
	1.2History of Insurance	8
	1.3 Insurance in India. The journey from origin to evolution	9
	1.4 The Indian Insurance Sector	11
	1.5 Nature Of Insurance	13
	1.6Advantages of Insurance	15
	1.7 Functions of insurance	16
	1.8 Types of Insurance	17
	1.9 Reason for claim Rejection	23
	1.10 Not covered under life insurance	25
	1.11 Income Tax benefit of Life Insurance	26
	1.12 Insurance Regulatory & Development Authority of India	28
2	**RESEARCH METHODOLOGY & REVIEW OF LITERACTURE**	
	2.1 Research Methodology	30
	2.2 Need & Importance of Research	30
	2.3 Scope of the Research	30
	2.4 Objectives of the Research	31
	2.5 Limitation Of Research	31
	2.6 Hypothesis	31

S.V.K.T. COLLEGE DEOLALI CAMP IQAC INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

	2.7Research Design 2.8Methods of Data Collection 2.9Data Source 2.10Review of Literature	31 33 33 34
3	**COMPANY PROFILE**	
	3.1 Shriram Life Insurance Of India 3.2 Shriram Group 3.3 Sanlam Group 3.4 Vision of Shriram Life Insurance 3.5 Board of Directors 3.6 Management team 3.7 Shriram Life Insuring Dreams 3.8 Types of Insurance plans	36 37 38 39 40 44 47 48
4	**DATA ANALYSIS & INTERPRETATION OF DATA** 4.1 Introduction 4.2 Definition 4.3 Percentage Analysis	 50 50 51
5	**FINDINGS, SUGGESTIONS,CONCLUSION** 5.1 Finding 5.2 Suggestion 5.3 Conclusion	 66 68 69
	BIBLIOGRAPHY	71
	ANNEXURE	72

S.V.K.T. COLLEGE DEOLALI CAMP * IQAC * INTERNAL QUALITY ASSURANCE CELL

La-doped ZnO@Ag nanoparticles: As a highly efficient and reusable catalyst for solvent-free one-pot multicomponent green synthesis of pharmacologically important heterocyclic tetrahydro benzopyran derivatives.

Report of a project carried out as a part of the curriculum for the Master of Science degree in Organic Chemistry
CHO-453

Submitted by
Miss. Rutuja S. Chaudhary
(M. Sc. II, Organic Chemistry)
University. No -332112

Supervised by

Mr. Hrishikesh Shivaji Labhade.
Assistant Professor, Dept. of Chemistry,
M.V.P. Samaj's S.V.K.T. Arts, Science, Commerce College,
Deolali, Camp, Nashik.

Submitted to

Department of Chemistry, M.V.P. Samaj's S.V.K.T. Arts, Science, Commerce College, Deolali, Camp, Nashik.
&
Savitribai Phule Pune University, Pune. (2023- 2024)

S.V.K.T. Arts Science & Commerce College
Deolali Camp Dist.Nasik

CERTIFICATE

This is to certify that projected entitled **"La doped ZnO@Ag nanoparticles: As a highly efficient and reusable catalyste for solvent free one-pot multicomponent green synthesis of pharmacologically important heterocyclic tertrahydro pyran derivatives"** is a bonafide projected work done by Miss Rutuja S. Chaudhary under supervision of Prof. H.S.Labhade.

Prof. H.S. Labhade
Research guide

Dr. B. P. Pagar Sir
Internal Examiner
H.O.D.
Department of Chemistry
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College
Deolali-Camp, (Nasik)

Prof. M.C Nagare
External Examiner

Dr. B. P. Pagar Sir
Head. Department of Chemistry
H.O.D.
Department of Chemistry
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College
Deolali-Camp, (Nasik)

Dr. S. S. Kale Sir
S.V.K.T. College, Nashik
PRINCIPAL
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College,
Deolali-Camp, (Nasik)

Synthesis & characterization of triazole derivatives of quinoline by Click Reaction

Report of a project carried out as a part of curriculum for the degree of master of science in organic chemistry

CHO-453

Submitted by

Mr. Kishor B. Adke

(MSc. II, Organic Chemistry)

University N0.**332125**

Supervised by

Dr. Balasaheb P. Pagar

Dept. of chemistry

M. V. P. Samaj's S.V.K.T. Arts , Science and Commerce College, Deolali Camp, Nashik

Submitted to

Department of chemistry

M. V. P. Samaj's S.V.K.T. Arts , Science and Commerce College, Deolali Camp, Nashik

&

Savitribai Phule Pune University , Pune

2023-2024

S.V.K.T. Arts Science & Commerce College Deolali Camp Dist.Nasik

CERTIFICATE

This is to certify that projected **"Synthesis & characterization of triazole derivatives of quinoline by Click Reaction"** is a bonafide projected work done by **Mr. Kishor B. Adke** under the supervision of **Dr. B. P. Pagar.**

H.O.D.

H.O.D.
Department of Chemistry
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College
Deolali-Camp, (Nasik)

(external Examiner)

(internal examiner)

H.O.D.
Department of Chemistry
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College
Deolali-Camp, (Nasik)

Principal

M.V.P. Samaj's S.V.K.T. Arts, Science And Commerce College

Deolali Camp, Nashik

PRINCIPAL
Smt. Vimlaben Khimji Tejookaya,
Arts, Science & Commerce College
Deolali-Camp, (Nasik)

Synthesis & Characterization of triazole derivatives of quinoline by Click Reaction

Report of a project carried out as a part of curriculum for the degree of master of science in organic chemistry

CHO-453

Submitted by

Handore Kalyani Subhash

(MSc. II, Organic Chemistry)

University No.**332116**

Supervised by

Dr. Balasaheb P. Pagar

Dept. of chemistry

M. V. P. Samaj's S.V.K.T. Arts , Science and Commerce College, Deolali Camp, Nashik

Submitted to

Department of chemistry

M. V. P. Samaj's S.V.K.T. Arts , Science and Commerce College, Deolali Camp, Nashik

&

Savitribai Phule Pune University , Pune

2023-2024

CERTIFICATION BY THE SUPERVISOR

This is to certify that entitled **"Synthesis & characterization of triazole derivatives by click reaction"** is a bonafide and genuine project work done by **Handore Kalyani Subhash** partial fulfilment of the requirement for degree of Master of Science (Organic Chemistry).

Date:-2/5/2024

Place:- Nashik

HOD

Dr. Balasaheb P. Pagar

H.O.D.
Department of Chemistry
Arts, Science & Commerce College
Deolali Camp (Nasik)

Associate Professor

S.V.K.T. Arts, Science and Commerce College, Deolali camp

S.V.K.T. Arts Science & Commerce College
Deolali Camp
Dist.Nasik